

**TEISMO EKSPERTIZĖS IR OBJEKTŲ
TYRIMO REGLAMENTAVIMO
BAUDŽIAMAJAME PROCESSE LIETUVOJE
PAKANKAMUMAS, ATSIŽVELGIANT
Į EUROPOS SĄJUNGOS STANDARTUS**



Vilnius
2017

TEISMO EKSPERTIZĖS IR OBJEKTŲ
TYRIMO REGLAMENTAVIMO
BAUDŽIAMAJAME PROCESSE LIETUVOJE
PAKANKAMUMAS, ATSIŽVELGIANT
Į EUROPOS SĄJUNGOS STANDARTUS

Mokslo studija

Giedrė MASLAUSKAITĖ
Sofia KHATSERNOVA



2017 | Vilnius

Autorės:

Giedrė MASLAUSKAITĖ
Lietuvos teisės institutas

Sofia KHATSERNOVA
Lietuvos teisės institutas

Recenzentės:

prof. dr. Snieguolė Matulienė,
Mykolo Romerio universitetas
doc. dr. Gabrielė Juodkaitė-Granskienė,
Vilniaus universitetas

Redagavo dr. Dalia Gedzevičienė
Maketavo Vitalijus Bilevičius-Sarinas

ISBN 978-9986-704-48-5 (online)



Redakcijos adresas:

Ankštoji g. 1A, LT-01109 Vilnius.
Tel./faks. (8 5) 249 75 91,
info@teise.org, www.teise.org

© Lietuvos teisės institutas, 2017

TURINYS

Įvadas	5
1. Specialisto ir eksperto, kaip skirtingų specialių žinių subjektų, atskyrimo problematikos mokslinėje doktrinoje apžvalga	7
2. Teismo ekspertizės ir objektų tyrimo skyrimo pagrindų reglamentavimo pakankamumas	12
3. Ekspertizės skyrimas ikiteisminio tyrimo metu	13
4. Ekspertizės skyrimas bylos nagrinėjimo teisme metu	19
5. Objektų tyrimo skyrimo reglamentavimas	21
6. Specialisto ir eksperto, kaip specialių žinių subjektų, atskyrimo problematikos įtaka baudžiamojon atsakomybėn traukiamo asmens garantijoms (teisėms)	31
7. Specifiniai specialių žinių panaudojimo atvejai baudžiamajame procese	40
Išvados	43
Literatūros sąrašas	44
Summary	48

ĮVADAS

Specialisto išvadoje ar ekspertizės akte esantys duomenys, atitinkantys Baudžiamojo proceso kodekso (toliau ir – BPK) 20 straipsnyje nustatytus reikalavimus, yra įrodymai ir vertinami vadovaujantis tomis pačiomis taisyklėmis kaip ir kiti įrodymai – pagal teisėjo vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiu ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaujantis įstatymu. Tačiau ekspertizės akto ir specialisto išvados, kaip įrodymų šaltinio, vertinimas turi specifiką, kurią lemia tai, kad aplinkybes, turinčias reikšmės bylai išspręsti, nustato asmuo, turintis specialių žinių¹. Nors Baudžiamojo proceso įstatymo nuostatos, reglamentuojančios įrodinėjimo procesą, nesuteikia nei ekspertizės aktui, nei specialisto išvadai didesnės įrodomosios galios, lyginant su kitais bylos duomenimis, ir nereikia, kad pagal savo pobūdį eksperto išvada laikoma iš anksto patikimesnė, visgi pagal ekspertizės akto ar specialisto išvados duomenų gavimo aplinkybes bei prigimtį tokios išvados teismų praktikoje pripažįstamos objektyvesnėmis.

Iki 2003 m. gegužės 1 d. galiojusiame Baudžiamojo proceso įstatyme, kaip atkreipė dėmesį prof. E. Palskys², specialistas nuo eksperto skyrėsi savo veiklos tikslais, jos turiniu, procesinių teisių ir pareigų pobūdžiu, jų apimtimi ir pan., t. y., pagal iki minėtos datos galiojusį teisinį reglamentavimą, specialisto nuomonė įrodomosios reikšmės neturėjo ir jokių procesinių pasekmių nesukėlė.

Šiuo metu galiojančiame Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso įstatyme nustatyta, kad nacionaliniame baudžiamajame procese galimos dvi specialiųjų žinių panaudojimo formos, kurių rezultatai (ekspertizės aktas ir specialisto išvada) turi panašų statusą procese, iš esmės yra lygiavertės vertinant įrodymus, kaip tai numato BPK 20 straipsnio 5 dalies nuostatos. Šiuo klausimu Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pažymėjęs, jog vien tai, kad tam tikros aplinkybės nustatytos specialisto išvada, o ne ekspertizės aktu, nėra pagrindas skirti ekspertizę toms pačioms aplinkybėms nustatyti³.

¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. gruodžio 1 d. Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga Nr. 27-1 // Teismų praktika, 2007, p. 27.

² Palskys E. Procesinė specialisto padėtis parengtiniame tardyme // Socialistinė teisė, 1968, 3, p. 21–28.

³ Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 4 d. nutartis Nr. 2K-504/2005. Pagal BPK 89, 205, 206 straipsnius, objektų, tarp jų ir žmogaus kūno, tyrimą gali atlikti specialistai, turintys reikiamų specialių žinių bei įgūdžių. Specialisto išvada, kaip ir ekspertizės aktas, BPK 20 straipsnio prasme gali būti priskirta prie įrodymų, nustatinėjant kaltę asmens, įtariamo padarius nusikalstamą veiką. Iš bylos medžiagos matyti, kad ikiteisminio tyrimo bei teismo bylos nagrinėjimo metu buvo imtasi visų reikalingų procesinių priemonių, siekiant nustatyti bylai reikšmingas aplinkybes. Būtinumo skirti ekspertizę nebuvo, nes byloje surinkta pakankamai įrodymų, leidusių nustatyti esmines bylos aplinkybes. Teismas, be kitų bylos įrodymų, savo nuosprendį grindė teismo medicinos specialisto išvada Nr. 6-1447/04/02. Šis procesinis dokumentas atitiko BPK 90 straipsnio reikalavimus. Specialisto išvadą pateikė J. Ivaškevičius, turintis specialių medicininių žinių ir įrašytas į Lietuvos Respublikos ekspertų sąrašą. A. K. prašymas skirti teismo medicinos ekspertizę teismo posėdyje buvo

Taigi iš esmės ekspertizė ir specialisto (objektų) tyrimas susiniveliavo, t. y. valstybės teismo ekspertizės įstaigose šie ekspertiniai tyrimai atliekami taikant vieno-
das tyrimo atlikimo, administracinės kontrolės, rezultatų įforminimo procedūras, panaudojant tas pačias intelektines, materialines sąnaudas, nors teoriniu aspektu ekspertizė pripažįstamas sudėtingesnis tyrimas, kuris atitinkamai gali būti paskirtas tik teismo ir atliktas tik teismo eksperto. Kadangi ekspertizė ir specialisto (objektų) tyrimai tampa lygiaverčiai ir atliekami tų pačių specialiųjų žinių turinčių teismo ekspertų, ikiteisminio tyrimo metu dėl paprastesnės paskyrimo tvarkos (gali skirti ikiteisminio tyrimo pareigūnas) dažniau skiriamas specialisto (objekto) tyrimas, o ne ekspertizė. Ekspertizės ir objekto tyrimo *per se* specialisto ir eksperto kaip tokio skirstymas nėra pakankamai aiškiai atribotas, taip pat toks skirstymas galimai neturi ir praktinės reikšmės. Skirtingas specialiųjų žinių subjektų statusas Baudžiamojo proceso kodekse iš esmės grindžiamas skirtingomis sąvokomis ir formaliu reikalavimu, buvimu ekspertų sąrašė arba ne, bei skiriančiuoju subjektu.

Kitas problemiškas aspektas, kad atsisakant Baudžiamojo proceso įstatyme reglamentuotos vienos ar kitos specialiųjų žinių panaudojimo formos, pvz., panaikinant specialistui teisę teikti išvadą bei paaiškinimus dėl išvadų, galimai nebūtų užtikrintas baudžiamojo proceso operatyvumo įgyvendinimas.

Mokslų studijos **tikslas** – įvertinti teismo ekspertizės ir objektų tyrimo reglamentavimo baudžiamajame procese Lietuvoje pakankamumą, atsižvelgiant į Lietuvos ikiteisminio tyrimo ir teismo nagrinėjimo poreikius bei Europos Sąjungos standartus.

Tiksli pasiekti keliama tokie **uždaviniai**:

1) teismo ekspertizės ir objektų tyrimo sampratos reglamentavimo pakankamumas (sampratų panašumai ir skirtumai, privalumai ir trūkumai, praktinės problemos). Atlikus analizę, turėtų būti išspręstas klausimas, ar aiškiai ir pakankamai reglamentuota teismo ekspertizės ir objektų tyrimo samprata baudžiamajame procese, ar pakankamas reglamentavimas pagal Europos Sąjungos standartus;

2) teismo ekspertizės ir objektų tyrimo skyrimo pagrindų reglamentavimo pakankamumas (panašumai ir skirtumai, privalumai ir trūkumai, praktinės problemos). Atlikus analizę, turėtų būti išspręstas klausimas, ar aiškiai ir pakankamai

apsvarstytas ir atmetas nutartimi, motyvuotai paaiškinant, kodėl teismas nemato būtinybės atlikti šio procesinio veiksmo. Pažymėtina, kad apeliacinės instancijos teismas posėdyje apklausė J. Ivaškevičių apie jo pateiktą išvadą dėl nukentėjusiojo sužalojimo. BPK 284 straipsnio 2 dalyje leidžiama į teismo posėdį šaukti specialistą, kai jo parodymai būtini išvadai paaiškinti ar papildyti. Nei A. K., nei jo gynėjas neprieštaravo, kad J. Ivaškevičius būtų apklaustas, nušalinimas jam nebuvo pareikštas, nagrinėjimo teisme dalyviams buvo suteikta galimybė užduoti klausimus. Ta aplinkybė, kad specialisto išvadą pateikęs J. Ivaškevičius buvo įvardytas kaip ekspertas, esminiu baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimu nelaikytina, nes tuo kasatoriaus teisės nebuvo pažeistos (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 4 d. nutartis Nr. 2K-504/2005).

reglamentuoti teismo ekspertizės ir objektų tyrimo skyrimo pagrindai, eksperto ir specialisto paskyrimas (paskyrimo skirtumai), ar tikslingas eksperto ir specialisto, kaip atskirų proceso dalyvių, išskyrimas baudžiamajame procese, ar pakankamas reglamentavimas pagal Europos Sąjungos standartus.

Atliekant mokslinį tyrimą buvo naudojamas sisteminis, loginis, statistinis, dokumentų analizės bei lyginamasis tyrimo metodai. Buvo analizuojama mokslinė literatūra, nacionaliniai ir tarptautiniai teisės aktai, susiję su eksperto bei specialisto sampratos apibrėžimais, taip pat objekto tyrimo bei ekspertizės skyrimo pagrindų reglamentavimu, įvertinta Valstybės kontrolės pateikta išvada dėl teismo ekspertizių atlikimo organizavimo.

1. SPECIALISTO IR EKSPERTO, KAIP SKIRTINGŲ SPECIALIŲ ŽINIŲ SUBJEKTŲ, ATSKYRIMO PROBLEMATIKOS MOKSLINĖJE DOKTRINOJE APŽVALGA

Prieš analizuojant specialisto ir eksperto, kaip skirtingų specialių žinių subjektų, atskyrimo problematiką mokslinėje doktrinoje, autorių nuomone, tikslinga pateikti istorinę specialiųjų žinių apžvalgą: „Specialiųjų žinių terminas kai kurių Europos šalių baudžiamojo proceso kodeksuose vartojamas jau nuo XIX amžiaus: 1808 m. Prancūzijos baudžiamojo tardymo kodekse; 1832 m. Rusijos imperijos įstatymų sąvade⁴ (Свод Законов Российской империи) sinonimo „ypatingos žinios“ (особые сведения) prasme⁵; 1864 m. Rusijos baudžiamojo proceso statute (Устав уголовного судопроизводства), kuriame ne tik įtvirtinama specialiųjų žinių sąvoka, bet ir atskiruose straipsniuose – 112 ir 325 – pateikiami jos vartojimo pagrindai: „Tais atvejais, kai bylos aplinkybių suvokimui reikalingos mokslo, meno, amato, verslo ar kokios nors kitos veiklos specialiosios žinios.“⁶ Nuo XIX a. vidurio specialiųjų žinių terminas jau gana dažnas baudžiamojo proceso ir kriminalistinėje mokslinėje literatūroje⁷. Tikėtina, kad jis plačiai buvo vartojamas ir tiriant nusikalstamas veikas⁸.

⁴ Волчетская Т. С. Основы судебной экспертологии. Учебное пособие. Калининград: Изд-тво Калининградского гос. университета, 2004.

⁵ Radzevičius E. Specialių žinių panaudojimas tiriant nusikalstamus darbus saugos taisyklių reikalavimų pažeidimus: teorija ir praktika Lietuvoje. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: MRU, 2006, p. 18.

⁶ Эксархонуло А. А. Специальные познания и их применение в исследовании материалов уголовного дела. СПб: Издательский дом, 2005, p. 14.

⁷ Plačiau žr.: Obermayer. Die Lehre von den Sachverständigen im Zivilprozess, 1880; Häberlein. Die Sachverständigen im deutschen Recht, 1911.

⁸ Plačiau žr.: Perlewitz. Das Sachverständigenwesen, 1915; Manasse. Der Sachverständige, 1932.

Didelę reikšmę specialiųjų žinių panaudojimui tiriant nusikalstamas veikas teikė ir mokslinės kriminalistikos pradininkas H. Grosas⁹ (H. Gross). Tai jis plačiai aprašė savo veikale „Teismo tardytojo vadovas“ (Handbuch für Untersuchungsrichter¹⁰). Nors specialiųjų žinių terminas jau buvo vartojamas ir įstatymuose, ir mokslinėje literatūroje, tačiau jų apibrėžimas nebuvo suformuluotas¹¹.

Pirmasis Lietuvoje teisės aktas, kuriame pateikiamas specialiųjų žinių apibrėžimas, yra kartu su Baudžiamojo proceso kodeksu įsigaliojęs Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymas¹², kurio 3 straipsnio 2 dalyje teigiama, kad specialios žinios – išsilavinimo ir specialaus pasirengimo arba profesinės veiklos dėka įgytos išsamios mokslo, technikos, meno ar bet kokios kitos žmonių veiklos srities žinios, reikalingos ekspertizei atlikti. Vertinant šį apibūdinimą reikia turėti omenyje, kad Teismo ekspertizės įstatymas reglamentuoja tik teismo ekspertų, kurie yra tik vieni iš specialiųjų žinių panaudojimo baudžiamajame procese subjektų, veiklą. Apie tai nurodoma ir apibrėžime, kad tai žinios, reikalingos tik ekspertizei atlikti. Taigi šio įstatymo veikimo sritis neapima kitų baudžiamojo proceso specialiųjų žinių subjektų – specialistų, veiklos. Mūsų nuomone, tokiu atveju būtina vartoti specialiųjų žinių apibrėžimą plačiau ir siaurąja prasmėmis. Tačiau turint omenyje, kad įrodomąja prasme ir eksperto, ir specialisto pateikti duomenys yra lygiaverčiai, tai, mūsų nuomone, ir įstatymai, reglamentuojantys abi šias specialiųjų žinių panaudojimo formas baudžiamajame procese, turėtų būti vienodi. Manome, siekiant išvengti skirtingo specialiųjų žinių suvokimo būtina priimti naują Specialiųjų žinių panaudojimo reglamentavimo įstatymą, kuris vienodai ir aiškiai reglamentuotų visų specialiųjų žinių subjektų veiklą baudžiamajame įstatyme, o žiūrint dar plačiau – administraciniame ir civiliniame procese.¹³

Pažymėtina, kad, nagrinėjant specialisto ir eksperto, kaip skirtingų specialiųjų žinių subjektų, atskyrimo problematiką mokslinėje doktrinoje, specialisto figūra baudžiamajame procese bus analizuojama tik funkcijų, kurios iš esmės dubliuojasi su eksperto, t. y. specialisto išvados pateikimas pagal pateiktą užduotį (klausimus) bei paaiškinimų dėl pateiktų išvadų teikimas, srityje.

Analizuojant specialiųjų žinių subjektų problematiką Lietuvoje, autorių nuomone,

⁹ Plačiau žr.: Gross H. *Encyclopädie der Kriminalistik*. Leipzig, 1901.

¹⁰ Plačiau žr.: Gross H. *Handbuch für Untersuchungsrichter*. 1 Teil. München, 1922.

¹¹ Juškevičiūtė J. Specialiųjų žinių panaudojimas tiriant nusikaltimus: būklė ir perspektyvos. Daktaro disertacija. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 1998, p. 12.

¹² Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 112-4969.

¹³ Kurapka V. E., Matulienė S., Bilevičiūtė E. Moksliniai darbai „Socialinės inovacijos globaliai plėtrai“ A skyrius „Teisingumas, saugumas ir žmogaus teisės“, 2012, 1(1), p. 4–6.

būtina apžvelgti prof. E. Palskio poziciją bei šiuolaikinių Lietuvos mokslininkų¹⁴ prof. E. Palskio nuostatų aiškinimą.

Prof. E. Palskys viename savo ankstyvų mokslinių darbų¹⁵ teigia: „Specialisto sąvoka <...> bus nepilnai atskleista, jei nebus bent trumpai nusakyta, kuo specialistas skiriasi nuo eksperto. Lyginant specialisto ir eksperto sąvokas, nesunku pastebėti, kad jos yra labai panašios. Ir specialistas, ir ekspertas yra asmenys, turintieji tam tikros srities specialią žinių. Tačiau jau tas faktas, kad specialistas Lietuvos TSR BPK minimas greta liudytojo, eksperto, rodo, jog specialistas nėra nei liudytojas, nei ekspertas <...> Specialistas nuo eksperto skiriasi veiklos tikslais, jos turiniu, procesinių teisių ir pareigų pobūdžiu, jų apimtimi ir kt. Ekspertizės darymo tikslas, kaip žinoma, yra objektyvios išvados, pagrįstos specialiais tyrimais, gavimas <...> Panaudodamas savo specialias žinias, ekspertas daro išvadas, nustato naujus faktus, turinčius įrodymų reikšmę. Taigi eksperto išvada yra savarankiškas įrodymų šaltinis <...> ir sukelia tam tikras procesines pasekmes. Specialisto veika baudžiamajame procese yra kitokio pobūdžio. Dalyvaudamas tardymo veiksmė, specialistas, remdamasis savo specialiomis žiniomis ir įgūdžiais, suteikia tardytojui būtiną techninę, konsultacinę ar kitokią pagalbą. Specialistas savo veikla nesukuria įrodymų, o tik padeda juos surasti, įvertinti bei paimti <...>. Taigi specialisto nuomonė įrodomosios reikšmės neturi ir jokių procesinių pasekmių nesukelia. Ekspertas, kaip žinoma, žymia dalimi veikia savarankiškai. Tuo tarpu specialisto veikla sudaro tikro tardymo veiksmo sudėtinę dalį ir specialistas neturi eksperto autonomijos, savarankiškumo. Tai nulemia eksperto ir specialisto procesinių teisių ir pareigų pobūdį bei apimtį. Eksperto teisės ir pareigos įstatyme <...> sureglamentuotos gana smulkiai. Specialisto teisių ir pareigų apimtis yra siauresnė, o jų procesinė reglamentacija bendresnio pobūdžio. Neminint kitų specialisto ir eksperto skirtumų, galima pasakyti, kad specialistas nuo eksperto skiriasi savo žinių apimtimi, ne jų taikymo būdais, bet tais procesiniais rėmais, kuriuose veikia ekspertas ir specialistas, taip pat ir įrodomąją jų veiklos rezultatų reikšmę. Taigi skirtumo tarp eksperto ir specialisto reikia ieškoti ne mokslinėje – techninėje, bet teisinėje – procesinėje sferoje.“

J. Juškevičiūtės ir K. Stungio nuomone, derėtų atkreipti dėmesį, kad skirtingų specialiųjų žinių subjektų, specialisto ir eksperto, atskyrimo problematika kilo kintant, įsigaliojus naujamam BPK, kur buvo pakeistos specialisto funkcijos nagrinėjamu aspektu. „2003 m. gegužės 1 d. šalyje įsigaliojęs naujasis Baudžiamojo proceso kodeksas

¹⁴ Kurapka V. E., Matulienė S., Bilevičiūtė E., Juškevičiūtė J., Dereskevičius E., Kurapka K. Specialiųjų žinių taikymo nusikaltimų tyrime mokslinė koncepcija ir jos realizavimo mechanizmas. Mokslo studija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012, p. 23–24.

¹⁵ Palskys E. Procesinė specialisto padėtis parengtiniame tardyme // Socialistinė teisė, 1968, 3, p. 21–28.

(toliau BPK)¹⁶ iš esmės pakeitė specialių žinių panaudojimo tiriant nusikaltimus reglamentavimą, tačiau specialių žinių skleidėjai *ir toliau liko tie patys baudžiamojo proceso dalyviai: ekspertas ir specialistas. Viena iš didžiausių specialių žinių panaudojimo reglamentavimo naujovių – specialisto vaidmens tiriant nusikaltimus išplėtimas.*¹⁷ „Naujajame BPK (2003 m. redakcija) specialisto (specialistų) atliekami objektų tyrimai sutapatinami su ekspertize, dingsta specialių žinių panaudojimo formų (specialistas, ekspertas) savitumai, ribojamas specialisto savarankiškumas, nes objektų tyrimus gali atlikti ikiteisminio tyrimo įstaigų pareigūnai, kaltinimui sudaromos palankios galimybės naudotis tik specialistų tyrimais.“¹⁸

Inter alia, atkreiptinas dėmesys, kad mokslininkų, vertinusių nurodytą specialisto vaidmens išplėtimą baudžiamajame procese, nuomone, teisės (kompetencijos) surašyti specialisto išvadą, kuri *per se* yra ekspertizės akto atitikmuo, *inter alia*, ir įrodymų vertinimo prasme: „Naujasis BPK pakeitė vienareikšmę specialių žinių, kaip procesinio pažinimo metodo, sampratą, buvusią civilinio, administracinio ir baudžiamojo procesų įstatymuose. Tokiems BPK pokyčiams jokios procesinės loginės argumentacijos nėra.“¹⁹ „Galima tik pritarti K. Stungio išsakytai nuomonei, kad eksperto ir specialisto išvadų sutapatinimas yra dirbtinis ir nemotyvuotas.“^{20,21}

Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys į Lietuvos Respublikos valstybės kontrolės audito ataskaitoje pateikiamą statistiką nagrinėjamu klausimu: „Pagal Teismo ekspertizės įstatymą teismo ekspertizės įstaigų pagrindinė veikla – teismo ekspertizių atlikimas, tačiau teismo ekspertizės įstaigose teismo ekspertizės sudaro tik apie 6 proc., likusi dalis – 94 proc. objektų tyrimai.“²²

Atsižvelgiant į tai, kad Vakarų Europoje nėra paplitęs specialiųjų žinių subjektų skirstymas į specialistus ir ekspertus, atitinkamai nėra išplėtoti ir mokslinė doktrina šiuo klausimu. Rusijos Federacijos baudžiamojo proceso kodekse analogiškai Lietuvos

¹⁶ Naujasis Baudžiamojo proceso kodeksas buvo patvirtintas 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX-785 (Žin., 2002, Nr. 37–1341).

¹⁷ Juškevičiūtė J. Specialisto instituto raida Lietuvos baudžiamajame procese // Jurisprudencija, 2005, Nr. 76(68), p. 13–20.

¹⁸ Stungys K. Specialių žinių samprata ir panaudojimo ypatumai // Jurisprudencija, 2004, Nr. 52(44), p. 81–91.

¹⁹ Ten pat.

²⁰ Ten pat, p. 90.

²¹ Juškevičiūtė J. Specialisto veiklos reglamentavimas Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse // Jurisprudencija, 2005, Nr. 75(67), p. 37–42.

²² 2016 m. lapkričio 17 d. Valstybinio audito ataskaita „Teismo ekspertizių atlikimo organizavimas“ Nr. VA-P-40-3-23.

baudžiamajam kodeksui numatytas specialiųjų žinių subjektų skirstymas į specialistus ir ekspertus. Rusijos Federacijos teismo ekspertizės ir kriminalistikos institutas nurodo, kad, priešingai nei ekspertizės aktas, specialisto išvada – tai tam tikras argumentuotas svarstymas (nuomonė) (rus. *суждение по вопросам*) dėl užduotų klausimų, tuo tarpu ekspertizės aktas yra tyrimas, kurio pagrindu pateikiamos išvados. *Inter alia*, priduriama, kad nurodyti duomenys vertintini atsižvelgiant į įrodymų visumą²³.

Pažymėtina, kad Rusijos Federacijos mokslinėje doktrinoje²⁴ vertinant bandymus baudžiamajame procese palikti tik vieną specialiųjų žinių subjektą buvo palikti abu subjektai, t. y. specialistas ir ekspertas, priešingai nei daugumoje Vakarų valstybių, visgi nurodytų subjektų atskyrimas nelaikytinas griežtu (rus. *не наблюдается жесткого разграничения*).

Vertinant Lietuvos Respublikos šiuolaikinę įstatymų leidybą, mokslinėje literatūroje²⁵ išskiriami, *inter alia*, šie eksperto ir specialisto, kaip specialiųjų žinių subjektų, atskyrimo probleminiai aspektai:

- Ne iki galo atskirta ir beveik sutampa eksperto ir specialisto, kaip specialiųjų žinių subjektų, samprata baudžiamajame procese.
- Nėra aiškiai atskirtos specialisto ir eksperto, kaip specialiųjų žinių subjekto, funkcijos baudžiamajame procese. Abu nurodyti specialiųjų žinių subjektai gali teikti išvadas tiek ikiteisminio, tiek teismo nagrinėjimo metu.
- „Lietuvos Respublikos BPK 205 str. Numatyta objektų tyrimo tvarka: „Siekiant surasti nusikalstamos veikos pėdsakus ir kitus objektus, turinčius reikšmės tyrimui, nustatyti įvykio situaciją ir kitas reikšmingas bylai aplinkybes, atliekamas įvykio vietoje, žmogaus kūno, lavono, vietovės, patalpų, dokumentų ir kitokių objektų tyrimas. Daiktai, dokumentai ir kitokie objektai tiriami jų radimo vietoje. Daiktai, dokumentai ar kitokie objektai, kuriems ištirti reikia daug laiko arba kuriuos būtina tirti techninėmis priemonėmis, gali būti tiriami laboratorijoje arba kitoje vietoje, kur yra tam reikalingos sąlygos. Objektų tyrimą atlieka specialistai. Specialistui, kuris nėra ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnas, užduotis atlikti objektų tyrimą duodama raštu.“ Iš to išeina, kad objektų tyrimus atlieka specialistas, nors objektų tyrimas yra būtina kiekvieno ekspertinio tyrimo stadija.

²³ Rusijos Federacijos teismo ekspertizės ir kriminalistikos institutas prie Rusijos Federacijos teisingumo ministerijos [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://ceur.rullibrary/articles/obshhie_statii/item202881/>.

²⁴ Тарасов А. А. Эксперт и специалист в уголовном процессе России. 2-е издание. Монография. „Проспект“, p. 21.

²⁵ Kurapka V. E., Matulienė S., Bilevičiūtė E., Juškevičiūtė J., Dereškevičius E., Kurapka K. Specialiųjų žinių taikymo nusikaltimų tyrime mokslinė koncepcija ir jos realizavimo mechanizmas. Mokslo studija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012, p. 25.

- „Taip „atskyrus“ arba „išskyrus“ objektų tyrimą, įvedama bereikalinga painiava vertinant specialisto išvadą ir eksperto išvadą (ekspertizės aktą) įrodomosios informacijos reikšmingumo požiūriu. Praktikoje pasitaiko atvejų, kad atlikus objektų tyrimą, tiems patiems objektams tirti skiriama ekspertizė.“
- Nekrektiška žinybinė baudžiamąjo proceso kodekso teisėkūra specialių žinių panaudojimo aspektu. Kaip antai Generalinio prokuroro rekomendacijos.

2. TEISMO EKSPERTIZĖS IR OBJEKTŲ TYRIMO SKYRIMO PAGRINDŲ REGLAMENTAVIMO PAKANKAMUMAS

Atsižvelgiant į tai, kad eksperto, kaip specialių žinių subjekto, statusas iš esmės nekito, svarbu atkreipti dėmesį, kad nagrinėjama specialisto ir eksperto, kaip specialių žinių subjektų, atskyrimo problematika atsirado kintant būtent specialisto, kaip specialių žinių subjekto, baudžiamajame procese statusui, teisėms ir pareigoms, veiksnių, atliekamų baudžiamajame procese, įrodomajai galiai. Mokslinėje literatūroje šiuo aspektu išskiriami toliau nurodomi specialisto statuso baudžiamajame procese pokyčiai. „Išnagrinėjus specialisto instituto raidą Lietuvos baudžiamajame procese, mūsų nuomone, būtų galima išskirti šiuos specialisto instituto raidos etapus:

pirmas etapas – nuo 1918 m. iki 1967 m. – specialisto funkcijas atliekant nusi-kaltimų tyrimą vykdė ekspertas;

antras etapas – nuo 1967 m. iki 1991 m. – Lietuvos BPK buvo įteisintas specialisto institutas;

trečiasis etapas – nuo 1991 m. iki 2003 m. gegužės 1 d. – pasižymėjo specialisto vykdomų funkcijų plėtimu, kai tarp specialisto ir eksperto procesinių figūrų beveik nebeliko jokių skirtumų. Įstatymas nenumatė jokių specialisto teisių, kurios garan-tuotų specialisto išplėstų funkcijų tinkamą įgyvendinimą;

ketvirtasis etapas – nuo 2003 m. gegužės 1 d., kai įsigaliojo naujasis BPK.²⁶

Šiuo metu galiojančiame BPK objektų tyrimas, teismo ekspertizės skyrimas reglamentuojamas 205–211 straipsniuose ir 286 straipsnyje. Tarptautiniame konteks-te eksperto teisių ir pareigų sistema bei statusas įtvirtinti Rekomendacijose dėl teismo eksperto vaidmens procese Europos Sąjungos valstybėse narėse Nr. CEPEJ(2014)14²⁷ (toliau – CEPEJ rekomendacijos arba Gairės) ir 2015 m. Europos ekspertizės ir ekspertų instituto kartu su Europos Komisijos Teisingumo ir vartotojų reikalų ge-neraliniu direktoratu parengtose Rekomendacijose dėl gerosios praktikos civilinės

²⁶ Juškevičiūtė J. Specialisto instituto raida Lietuvos baudžiamajame procese // Jurisprudencija, 2005, Nr. 76(68), p. 13–20.

²⁷ 2014 m. gruodžio 12 d. Europos Komisijos teisingumo efektyvumui stiprinti (CEPEJ) Rekomenda-cijos dėl teismo eksperto vaidmens procese Europos Sąjungos valstybėse narėse Nr. CEPEJ(2014)14.

teisės ekspertizės srityje Europos Sąjungoje (toliau – EEEI gairės). Pažymėtina, jog BPK reglamentuotas specialių žinių subjektų skirstymas į specialistus ir ekspertus nėra būdingas regioniniam Europos Sąjungos ir tarptautiniam reglamentavimui.

3. EKSPERTIZĖS SKYRIMAS IKITEISMINIO TYRIMO METU

Šiuo metu galiojančio BPK nuostatos skiria du teismo ekspertizės skyrimo momentus, t. y. atliekant ikiteisminį tyrimą (208 straipsnis) ir nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme (287 straipsnis).

BPK 208 straipsnis numato, jog *ekspertizė skiriama tais atvejais, kai ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teismas nusprendžia, jog nusikalstamos veikos aplinkybėms nustatyti būtina atlikti specialų tyrimą, kuriam reikalingos mokslo, technikos, meno ar kitos specialios žinios*. Kokios tai aplinkybės, kurios reikalauja specialaus tyrimo atlikimo, baudžiamąjo proceso įstatymas nedetalizuoja. Konkretų pagrindą teismo ekspertizei atlikti ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teismas nurodo priimdamas nutartį skirti ekspertizę kartu su kitais BPK 209 straipsnio 3 dalyje išvardytais duomenimis. Iš esmės sprendimą dėl būtinumo skirti teismo ekspertizę šioje proceso stadijoje priima ikiteisminiam tyrimui vadovaujantis prokuroras, kuris, kaip tai įtvirtinta BPK 209 straipsnio 1 dalies nuostatose, apie tai raštu praneša įtariamajam, jo gynėjui ir kitiems ekspertizės rezultatais suinteresuotiems proceso dalyviams ir nurodo terminą, per kurį šie asmenys gali pateikti prašymus dėl klausimų ekspertui, dėl konkretaus eksperto skyrimo ir pateikti papildomą medžiagą ekspertizei. Atlikęs nurodytus veiksmus prokuroras su pareiškimu dėl ekspertizės kreipiasi į ikiteisminio tyrimo teisėją, pridėdamas ir proceso dalyvių prašymus, jei tokie buvo pateikti.

Taigi šiuo atveju apie ekspertinį tyrimą, o tiksliau – prokuroro iniciatyvą tokį tyrimą atlikti, yra informuojami tiek įtariamasis bei jo gynėjas, tiek ir kiti suinteresuoti proceso dalyviai, kurie dalyvauja klausimų ekspertui formulavimo procese (tiesa, ikiteisminio tyrimo teisėjas, peržiūrėdamas užduotinus klausimus ekspertui, gali juos performuluoti ar klausimus išbraukti, jei tai nėra susiję su bylos esme arba nepatenka į eksperto kompetencijos ribas), taip pat šiems proceso dalyviams suteikiama teisė pateikti prašymus ir dėl konkretaus eksperto skyrimo (pateikdami prašymus neskirti tam tikro eksperto, proceso dalyviai turi galimybę nurodyti konkrečias aplinkybes, kurios galėtų kelti abejonių dėl eksperto šališkumo), taip pat pateikti papildomą medžiagą ekspertizei atlikti.

Pažymėtina, jog CEPEJ rekomendacijų 3.1 punkte numatyta teisė šalims pačioms pasiūlyti bylos išvadą teiksiantį ekspertą. Tuo atveju, jei abi šalys sutaria dėl konkretaus eksperto skyrimo, teismui tai turėtų būti pagrindinis kriterijus, priimant sprendimą šiuo klausimu, nors, kita vertus, teismas nėra saistomas šalių pasiūlymo. Tam tikrais išskirtiniais atvejais teismas gali nepaisyti abiejų šalių siūlymo dėl kon-

kretaus eksperto paskyrimo, jei teismui žinoma, kad šis ekspertas nėra pakankamai kvalifikuotas.

CEPEJ rekomendacijose taip pat numatyta, kad ekspertas turi būti nepriklausomas atlikdamas tyrimą bei nešališkas proceso šalių atžvilgiu, t. y. ekspertas neturėtų vienos iš šalių prašymu ikiteisminėje stadijoje rengti privačios eksperto išvados, taip pat turėtų būti draudžiama ekspertui palaikyti artimus asmeninius santykius su viena iš šalių, be to, ekspertas turėtų garantuoti, kad pateikta išvada yra objektyvi ir nesusijusi su asmeniniais interesais (CEPEJ rekomendacijų 35, 36 punktai).

Eksperto nešališkumas ir nepriklausomumas akcentuojamas ir EEEI gairėse, nurodant, kad tiek šalys, tiek teismas, prieš paskiriant ekspertą, turi turėti galimybę įsitikinti reikiama eksperto kompetencija, interesų konflikto nebuvimu. Be to, ir pats ekspertas, prieš priimdamas paskyrimą atlikti ekspertizę, turi atskleisti visą informaciją, galinčią turėti įtakos interesų konfliktams kilti, patvirtinti teismui savo nepriklausomumą bei atskleisti, jei jis bylinėjimosi procese buvo vienaip ar kitaip susijęs su viena iš proceso šalių, kas galėtų turėti įtakos jo nešališkumui. Jei tam tikros aplinkybės, galinčios turėti įtakos eksperto nepriklausomumui, nešališkumui, pasikeičia proceso (ekspertizės atlikimo) metu, pastarasis apie tai turi informuoti jį skyrusį teisėją arba šalį. Proceso šalys turi visuomet turėti teisę ginčyti eksperto paskyrimą dėl nepriklausomumo, nešališkumo stokos ar kitų konkrečios valstybės įstatyme numatytų teisinių pagrindų, įskaitant ir kompetencijos atitinkamoje srityje stoką (EEEI gairių 3.22–3.55 punktai).

Eksperto nušalinimas bei nusišalinimas reglamentuotas BPK 57–60 straipsniuose. Nušalinimo pagrindai BPK 57 straipsnio 2 dalyje nurodytiems proceso dalyviams, taip pat ir ekspertui, yra šie:

1) jis toje byloje yra nukentėjęsysis, privatus kaltintojas, civilinis ieškovas, civilinis atsakovas, bet kurio iš šių asmenų šeimos narys ar giminaitis, įtariamąjį, kaltinamojo, kaltinamojo bei nuteistojo ar atstovo pagal įstatymą, teisėjo, ikiteisminio tyrimo teisėjo, prokuroro, ikiteisminio tyrimo pareigūno ar gynėjo toje byloje šeimos narys ar giminaitis;

2) jis yra dalyvavęs toje byloje kaip liudytojas, įtariamąjį, kaltinamojo ar nuteistojo atstovas pagal įstatymą, nukentėjusiojo, privataus kaltintojo, civilinio ieškovo ar civilinio atsakovo atstovas;

3) jis pats arba jo šeimos nariai ar giminaičiai yra suinteresuoti bylos baigtimi;

4) proceso dalyviai motyvuotai nurodo kitokias aplinkybes, keliančias pagrįstą abejonių šio Kodekso 57 straipsnio 2 dalyje nurodyto asmens nešališkumu.

Pažymėtina, jog Baudžiamojo proceso įstatymas draudžia ekspertui dalyvauti procese ir tais atvejais, kai paaiškėja jo nekompetentingumas (BPK 57 straipsnio 4 dalis).

Visais šiais išvardytais pagrindais ekspertas privalo nusišalinti ir nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme bei ikiteisminio tyrimo metu (BPK 59, 60 straipsniai).

Verta pažymėti, kad minėtos normos taip pat reglamentuoja ir kito proceso da-

lyvio, t. y. specialisto nušalinimą bei nusišalinimą tiek teismo bylos nagrinėjimo, tiek ikiteisminio tyrimo metu. Viena vertus, specialistas, esant BPK nustatytiems pagrindams, turėtų nuo tolesnio dalyvavimo procese nusišalinti pats. Tačiau problema šioje vietoje kyla dėl to, kad, ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui priimant procesinį sprendimą, kad reikia atlikti objekto tyrimą, proceso šalys apie šį veiksmą nebūna informuotos, t. y. nežino nei apie patį objekto tyrimą, jam atlikti pateiktiną medžiagą, taip pat ir apie konkretų ekspertinį tyrimą atliekantį specialistą. Tokiu atveju suinteresuoti proceso dalyviai neturi galimybės nurodyti aplinkybių, dėl kurių konkretus specialistas negalėtų jo atlikti, taigi išlieka rizika, kad objektų tyrimą gali atlikti šališkas asmuo, o tokios aplinkybės, jei proceso dalyviams nėra suteikiamas leidimas susipažinti su visa ikiteisminio tyrimo medžiaga ar jos dalimi, dar iki priimant sprendimą užbaigti ikiteisminį tyrimą ir perduoti bylą su kaltinamuoju aktu teismui, gali paaiškėti tik nagrinėjant bylą teisme.

Vadovaujantis BPK 209 straipsnio 3 dalies nuostatomis, ikiteisminio tyrimo teisėjas, nusprendęs tenkinti prokuroro pareiškimą ir skirti ekspertizę, priima nutartį, kurioje nurodo: nusikalstamos veikos aplinkybes; pagrindą ekspertizei skirti. Be to, šia nutartimi taip pat ekspertizei atlikti paskiriama ekspertizės įstaiga arba ekspertas, nurodomi klausimai ekspertui bei pateikiama medžiaga. Teismui paskyrus ekspertizę atlikti ekspertizės įstaigai, konkretus ekspertas kiekvienam tyrimui atlikti yra parenkamas, vadovaujantis šių įstaigų nuostatais²⁸.

Šioje vietoje verta pažymėti, jog CEPEJ rekomendacijos išskiria eksperto pasirinkimo kriterijus, į kuriuos turėtų būti atsižvelgta, skiriant konkretų ekspertą, t. y.:

- - ekspertas turi būti įgijęs reikiamą kvalifikaciją ir / arba reikalingą patirtį ar įgūdžius. Eksperto kvalifikacija priklauso nuo konkrečios ekspertinės veiklos srities ir nuo konkrečios užduoties atlikti ekspertinį tyrimą. Ekspertų kvalifikacijos reikalavimai skiriasi, priklausomai nuo veiklos srities bei paskirtos užduoties;
- - ekspertas turi būti nepriklausomas ir nešališkas;
- - ekspertas turi turėti laiko ir technines priemones atlikti tyrimą, atsižvelgiant į terminus byloje, taip pat turi būti pasiruošęs dalyvauti teisiniame bylos nagrinėjime;
- - turėtų būti atsižvelgiama į numatomas ekspertinio tyrimo išlaidas (įvertinus ekspertinio tyrimo kainą ir siekiant sumažinti išlaidas, tyrimą gali būti skiriama atlikti vietiniam ekspertui);

²⁸ Pvz., vadovaujantis Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2007 m. rugsėjo 4 d. įsakymu Nr. 1R-327 patvirtintų ir 2016 m. gruodžio 9 d. įsakymu Nr. 1R-311 pakeistų Ekspertizių ir objektų tyrimų atlikimo Lietuvos teismo ekspertizės centre nuostatų 19 punktu, pavesti atlikti ekspertizę ar tyrimą turi teisę įstaigos direktorius ir jo pavaduotojas, centro struktūrinių padalinių vedėjai (20 punktas).

- - neturi būti vertinama, ar ekspertas turi patirties teikdamas teismo ekspertizės išvadas. Vis dėlto, skiriant tą patį ekspertą duoti išvadas dėl analogiškų klausimų, kyla rizika, kad jam trūks objektyvumo vertinant faktines aplinkybes (angl. *lacking factual independence*);
- - eksperto pasirinkimo kriterijumi negali būti išvadų nuspėjamumas;
- - ekspertas turi gebėti išvadą pateikti aiškia ir suprantama, reikiama atvejais ir oficialia teisme vartotina kalba;
- - ekspertas turi gebėti priimti sprendimus, turi stengtis atsakyti į visus pateiktus klausimus.

Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatyme taip pat akcentuojamas teismo eksperto veiklos grindimas nepriklausomumo, profesionalumo, profesinių sprendimų skaidrumo, sąžiningumo, nešališkumo, pagarbos teisės aktams ir asmenų teisėms, konfidencialumo, teisingumo ir tyrimo išsamumo principais. Šių principų turinys yra apibrėžtas Teismo ekspertų veiklos koordinavimo tarybos 2014 m. vasario 24 d. sprendimu Nr. B-16 patvirtintame Teismo ekspertų profesinės etikos kodekse.

CEPEJ rekomendacijose numatyta, kad ekspertas gali būti skiriamas tiek bylos nagrinėjimo teisme metu, tiek ir surengiant specialų posėdį šiam klausimui išspręsti. Iš esmės tapatus reguliavimas įtvirtintas ir BPK – klausimas dėl ekspertizės skyrimo gali būti sprendžiamas bylos nagrinėjimo teisme metu (tiek prašymų teikimų stadijoje, prieš pradėdant įrodymų tyrimą, tiek ir pradėjus tirti įrodymus), kai paaiškėja tokia būtinybė, arba rengiamas specialus posėdis ikiteisminio tyrimo metu, kuomet ekspertizė skiriama atlikti ekspertui, neįtrauktam į Lietuvos Respublikos ekspertų sąrašą. Nors tokia nuostata tiesiogiai įstatyme nėra įtvirtinta, tačiau toks reikalavimas išplaukia iš tolesnio normos aiškinimo.

Esant situacijai, kai ekspertizę pavedama atlikti ekspertui, kuris nėra įtrauktas į Lietuvos Respublikos ekspertų sąrašą (Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymo 4 straipsnio 3–4 dalys), be visų BPK 209 straipsnyje nurodytų veiksmų, ikiteisminio tyrimo teisėjas privalo pakviesti prokuroro pasiūlytą asmenį, įsitikinti jo tapatybe, specialybe ir kompetentingumu, išsiaiškinti jo santykius su įtariamuoju ir kitais proceso dalyviais, patikrinti, ar nesama pagrindų, dėl kurių ekspertas turėtų nusišalinti. Be to, prieš skiriant ekspertizę tokiam ekspertui, jam išaiškinamos eksperto teisės ir pareigos, ekspertas prisaikdinamas ir įspėjamas dėl atsakomybės pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 235 straipsnį už melagingos išvados pateikimą (BPK 210 straipsnio 1, 3 dalys). Kaip nurodoma BPK komentare, asmeniui, neįtrauktam į Lietuvos Respublikos ekspertų sąrašą, ekspertizę pavedama atlikti teismo posėdyje, kuriame dalyvauja prokuroras, asmuo, kuriam pavedama atlikti ekspertizę, taip pat, esant reikalui, šiame posėdyje gali dalyvauti ir ekspertizės rezultatais suinteresuoti proceso dalyviai. Ekspertizę neįtrauktam į Lietuvos Respublikos ekspertų sąrašą asmeniui skiriama atlikti laikantis visų BPK 209 straipsnyje

nustatytų reikalavimų, todėl darytina išvada, kad ekspertizės rezultatais suinteresuoti proceso dalyviai, t. y. tiek įtariamasis bei jo gynėjas, taip pat nukentėjęsysis ir jo interesams atstovaujantis advokatas gali lygiai taip pat dalyvauti klausimų ekspertui formulavimo procese, pateikti papildomą medžiagą ekspertizei atlikti, o atlikus šį procesinį veiksmą – ir susipažinti su ekspertizės aktu bei pateikti prašymus prokurorui (tuo atveju, kai ekspertizė atliekama ikiteisminio tyrimo metu) atlikti konkrečius ikiteisminio tyrimo veiksmus.

Pažymėtina, jog gavęs ekspertizės aktą prokuroras privalo apie tai raštu pranešti įtariamajam, jo gynėjui ir kitiems proceso dalyviams, kurių prašymu buvo skirta ekspertizė arba kurie buvo pateikę prašymų skiriant ekspertizę, ir nurodo, kur ir kada galima susipažinti su ekspertizės aktu (BPK 211 straipsnis). Susipažinę su ekspertizės aktu proceso dalyviai turi teisę BPK 178 straipsnio nustatyta tvarka pareikšti prašymus dėl ikiteisminio tyrimo veiksmų atlikimo, pvz.: prašyti prokuroro reikalauti iš fizinių ir juridinių asmenų pateikti daiktus ir dokumentus, turinčius reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti (BPK 97 straipsnis), taip pat pateikti prašymus dėl procesinių prievartos priemonių, išskyrus kardomąsias priemones, skyrimo bei kitų ikiteisminio tyrimo veiksmų atlikimo. BPK nuostatos numato, kad prokuroro priimto nutarimo atsisakyti atlikti proceso dalyvių prašomus veiksmus teisėtumas ir pagrįstumas gali būti patikrintas ikiteisminio tyrimo teisėjo, kuris šiuo nagrinėjamu klausimu priima neskundžiamą nutartį (BPK 178 straipsnio 3 dalis). Nors, paskyrus ekspertizę baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme metu, proceso dalyviai nėra atskirai kokia nors forma informuojami apie ekspertizės atlikimą ar supažindinami su ekspertizės aktu, BPK nuostatos numato proceso dalyviams teisę susipažinti su baudžiamosios bylos medžiaga, taip pat ir su ekspertizės aktu. Šiuo atveju ekspertas, jei jis dalyvauja baudžiamosios bylos nagrinėjime, surašytą ekspertizės aktą (arba eksperto aktą, kad negalima pateikti išvados) perskaito balsu teismo posėdyje ir proceso dalyviai turi teisę žodžiu užduoti klausimus ekspertui, norėdami išsiaiškinti ar papildyti ekspertizės aktą, ar išsiaiškinti eksperto aktą, kad negalima pateikti išvados. Ekspertui bylos nagrinėjime teisme nedalyvaujant, ekspertizės aktas arba eksperto aktas yra paskelbiamas ir ištiriamas laikantis BPK 290 straipsnyje nustatytų taisyklių.

Plačiau ekspertizės skyrimo ir atlikimo ikiteisminio tyrimo metu pagrindai bei tvarka, kai kurie ekspertizių, taip pat ir objektų tyrimo skyrimo ypatumai aptarti Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2011 m. sausio 18 d. įsakymu Nr. I-14 patvirtintose rekomendacijose „Dėl užduočių specialistams ir ekspertams skyrimo“ (toliau – Rekomendacijos). Rekomendacijų 17 punkte numatyti trys atvejai, kai rekomenduojama, esant BPK 208 straipsnyje nustatytiems pagrindams, inicijuoti teismo ekspertizės skyrimą, t. y.

1. yra pagrįstų ir motyvuotų proceso dalyvių prašymų skirti ekspertizę;

2. yra proceso dalyvių prieštaringų prašymų dėl klausimų užduotyje;
3. yra esminių prieštaravimų tarp atliktų tyrimų išvadų (ekspertizių).

Rekomendacijų 52 punktą numato, jog mirusiųjų teismo medicinos tyrimus (ekspertizės) rekomenduojama skirti tik tais atvejais, kai yra nustatyta arba įtariama smurtinė mirtis, taip pat kai nenustatyta mirusiojo asmenybė, radus mirusį su vėlyvaisiais lavoniniais reiškiniais, įtarus netinkamą priežiūrą ar gydymą, taip pat staigios (netikėtos) mirties atvejais, kai asmuo nebuvo prisirašęs asmens sveikatos priežiūros įstaigoje ir nėra jokių duomenų apie jo sveikatos būklę iki mirties.

Rekomendacijų 39 punkte taip pat yra numatyti tyrimai bei ekspertizės, kurios gali būti atliekamos skubos tvarka, t. y.:

1. dėl labai sunkių nusikaltimų;
2. kai yra suimtų asmenų;
3. dėl nusikalstamų veikų, numatytų Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) XVII skyriuje (nusikaltimai žmogaus gyvybei), XVIII skyriuje (nusikaltimai žmogaus sveikatai) ir XXI skyriuje (nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui), padarytų nepilnamečių asmenų atžvilgiu;
4. kuriuos planuojama baigti pagreitinoto proceso tvarka, o patys tyrimai (ekspertizės) yra nesudėtingi.

Šių Rekomendacijų paskirtis – nustatyti BPK numatytų objektų tyrimo, ekspertizių skyrimo ir atlikimo ikiteisminiame tyrime tvarką, taip pat kai kurių rūšių objektų tyrimų ir ekspertizių skyrimo ypatumus. Pažymėtina, jog kai kurie autoriai dėl šių Rekomendacijų išsako gana aštrią kritiką, pirmiausia vien dėl jų pobūdžio (nors teisės aktas yra tik rekomendacinio pobūdžio, tačiau patvirtintas Generalinio prokuroro įsakymu, Rekomendacijos parengtos nesivadovaujant atliktų tyrimų ir nusikalstamų veikų tyrimų praktikos analize, jose esama įstatymo neatitikimo)²⁹.

²⁹ Plačiau žr.: *Kurapka V. E., Matulienė S., Bilevičiūtė E., Juškevičiūtė J., Dereškevičius E., Kurapka K.* Specialių žinių taikymo nusikaltimų tyrime mokslinė koncepcija ir jos realizavimo mechanizmas. Mokslų studija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012, p. 31–38.

4. EKSPERTIZĖS SKYRIMAS BYLOS NAGRINĖJIMO TEISME METU

EEEI gairėse numatyta, kad eksperto nuomonė (angl. *Expert's opinion*) nagrinėjant bylą teisme reikalinga tuomet, kai teisėjas nusprendžia, kad tam tikri byloje surinkti įrodymai kelia abejonių, tai trukdo priimti išsamų sprendimą, arba nusprendžia, kad reikia gauti eksperto nuomonę tam tikrais finansiniais, mokslo, medicinos, meno ir kitais klausimais. Gairėse pažymima, kad eksperto skyrimo klausimas turėtų būti svarstomas tik tuomet, kai nesama paprastesniu ar praktiškesniu būdu gautų įrodymų, siekiant išspręsti ginčą (EEEI gairių 2.1, 2.3 punktai).

Ekspertizės skyrimą nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme reglamentuoja BPK 286 straipsnis, kuriame įtvirtinta, kad *teismas turi teisę paskirti ekspertizę bylos nagrinėjimo teisme metu dalyvių prašymu arba savo iniciatyva*.

Skiriant ekspertizę bylos nagrinėjimo teisme metu, proceso dalyviai apie tokį procesinį veiksma yra informuojami, suteikiant jiems teisę pateikti klausimus raštu. Prieš priimdamas nutartį skirti ekspertizę, teismas bylos nagrinėjimo teisme metu šiuos klausimus perskaito balsu bei išklauso bylos nagrinėjimo teisme dalyvių nuomonę dėl jų (BPK 286 straipsnio 2 dalis). Iš esmės tapatus ekspertizės skyrimo reglamentavimas buvo nustatytas ir 1961 m. BPK 319 straipsnyje. Šiame straipsnyje buvo numatyta, kad, išaiškinus visas aplinkybes, kurios turi reikšmės išvadai duoti, pirmininkaujantysis pasiūlo teismo nagrinėjimo dalyviams pateikti raštu klausimus, kuriuos ekspertas turi išspręsti. Pateiktieji klausimai turi būti balsu perskaitomi ir išklausa dėl jų kitų teismo nagrinėjimo dalyvių nuomonės ir prokuroro išvados. Teismas išnagrinėja šiuos klausimus, atmeta tuos iš jų, kurie neturi ryšio su byla arba nepriklauso eksperto kompetencijai, taip pat suformuluoja naujus klausimus. Klausimus, kuriuos turi išnagrinėti ekspertas, pirmininkaujantysis balsu perskaito ir raštu įteikia ekspertui. Tuomet ekspertas pasiūlo išvados surašyti. Ekspertas savo išvadą duoda raštu ir ją balsu perskaito teismajame posėdyje. Kartu su pateiktais ekspertui klausimais ji pridedama prie bylos.

Numatytoji teismo ekspertizės skyrimo tvarka, ypač ikiteisminio tyrimo metu, yra daugiapakopė ir užtrunka gana ilgą laiką tarpą. Visų pirma ekspertizės skyrimo procesą ilgina tai, kad, priešingai nei numatė 1961 m. BPK 207 straipsnis³⁰, prokuroras, nustatęs, kad byloje reikia atlikti teismo ekspertizę, ne pats tuo klausimu priima nutarimą, tačiau su pareiškimu kreipiasi į ikiteisminio tyrimo teisėją (arba teismą, jei kalbama apie bylos

³⁰ 207 straipsnis. Ekspertizės paskyrimo tvarka: Tardytojas, pripažinęs esant reikalinga padaryti ekspertizę, priima tuo reikalu nutarimą, kuriame nurodo: pagrindą ekspertizei paskirti, eksperto pareigas ir pavardę arba įstaigą, kurioje turi būti daroma ekspertizė, klausimus, kuriais turi būti duota išvada, ir medžiagą, pateikiamą eksperto ar ekspertizės įstaigos dispozicijai. Prieš paskirdamas ekspertą, tardytojas išsiaiškina reikiamus duomenis apie jo specialybę ir kompetentingumą.

nagrinėjimo teisme stadiją). Be to, vertinant šios nuostatos pokyčius, priėmus naująjį BPK, R. Burda ir J. Juškevičiūtė³¹ akcentavo, kad teisės inicijuoti ikiteisminio tyrimo metu reikalingą teismo ekspertizės skyrimą neteko ikiteisminio tyrimo pareigūnai, betarpiškai atliekantys ikiteisminį tyrimą bei renkantis bylos tyrimui reikšmingus duomenis, taip pat išskyrė ir kitus probleminius ekspertizės aspektus, t.y.:

- kitų proceso dalyvių teisė prašyti prokuroro kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją ar teismą taip pat nėra numatyta kodekse tiesiogiai, tokia teisė išplaukia iš kitų BPK nuostatų;
- nėra aiški forma, kuria būtų kreipiamasi į prokurorą su minėtu prašymu;
- nėra reglamentuotas terminas, per kurį proceso dalyviai gali pateikti prašymus dėl klausimų ekspertui uždavimo;
- nėra aiškaus kriterijaus, per kokį laiką proceso dalyviai turi pateikti papildomą medžiagą;
- taip pat sunkiai suprantama įstatymo leidėjo nuostata, ar prokuroras ikiteisminio tyrimo teisėjui turi pateikti būtiną lyginamajam tyrimui medžiagą.

Su tokiais išdėstytais ekspertizės skyrimo problemineis aspektais iš dalies sutinka ir šios studijos autorės. Nors ikiteisminio tyrimo pareigūnas klausimus, susijusius su specialiųjų žinių panaudojimu, turi išspręsti BPK 205 straipsnyje numatyta tvarka, t. y. pateikdamas specialistui užduotį atlikti objektų tyrimą, tačiau, kaip pagrįstai pastebėjo minėti J. Juškevičiūtė ir R. Burda, BPK nuostatose iš esmės nėra eliminuojama teorinė galimybė ikiteisminio tyrimo tyrėjams kreiptis į prokurorą ir tokiu būdu inicijuoti ekspertinio tyrimo atlikimą, tačiau, tokios teisės ikiteisminio tyrimo pareigūnui baudžiamojo proceso kodeksui nenumačius, tokia tvarka baudžiamojo proceso įstatyme nėra aptarta, t. y. nėra aišku, nei koku būdu ikiteisminio tyrimo tyrėjas turėtų kreiptis į prokurorą (mūsų nuomone, be jokios abejonės, logiškiausia būtų naudotis rašytine forma, kadangi tokio prašymo reikalingumas turėtų būti motyvuotas ir pagrįstas ikiteisminio tyrimo metu surinktais duomenimis), taip pat nėra aiški kreipimosi tvarka ir proceso dalyviams. Labiausiai tikėtina, kad su tokiu prašymu pastarieji turėtų kreiptis bendra BPK numatyta tvarka

Vis dėlto nesutiktina su J. Juškevičiūtės ir R. Burdos nurodytame moksliniame straipsnyje išdėstyta nuomone, jog galimybės apskūsti ikiteisminio tyrimo teisėjo procesinį sprendimą netenkinti prokuroro pareiškimo dėl ekspertizės skyrimo nebuvimas trikdo naujų duomenų (įrodymų) paieškos procesą ikiteisminio tyrimo metu. Visų pirma, esant tokiai situacijai, kai ekspertizę skirti motyvuota ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi atsisakoma, baudžiamojo proceso įstatymo nuostatose nenumatyta, kad su analogišku prašymu, pateikus papildomus duomenis ar atlikus

³¹ Burda R., Juškevičiūtė J. Specialiųjų žinių panaudojimo formų Lietuvos baudžiamajame procese optimizavimas // Jurisprudencija, 2006, Nr. 11(89), p. 19–26.

kitus reikalingus veiksmus, priklausomai nuo konkrečios bylos aplinkybių bei jos specifikos, prokuroras negalėtų pakartotinai kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl šio procesinio veiksmo atlikimo. Antra, yra skiriamas gana didelis kiekis ekspertizių, o kiekvienos jų atlikimas reikalauja tiek finansinių, tiek ir laiko sąnaudų, taigi ikiteisminio tyrimo teisėjas, gavęs prokuroro pareiškimą dėl ekspertizės skyrimo, turi įvertinti pastarosios reikalingumą ir pagrįstumą, siekdamas išvengti nemotyvuotų tyrimų paskyrimo ekspertams.

Be to, tiriant byloje jau surinktus duomenis, BPK normos taip pat numato teisę – šį kartą jau ne tik prokurorui, bet ir kitiems proceso dalyviams – kreiptis į teismą su prašymu skirti ekspertizę jau nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme (BPK 286 straipsnis). Tokiu atveju, t. y. sprendžiant aptariamą klausimą baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme metu, proceso dalyviai turi teisę apskūsti teismo nutartį aukštesnės instancijos teismui BPK 439 straipsnyje numatyta tvarka.

Taigi, autorių nuomone, faktas, kad BPK neįtvirtino galimybės apskūsti ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarties aukštesnės instancijos teismui, ikiteisminio tyrimo metu naujų duomenų (įrodymų) paieškos proceso netrikdo, o esamas reglamentavimas yra pakankamas tiek vertinant proceso ekonomiškumą, tiek ir teisėtumą.

Pažymėtina, kad, autorių nuomone, specialisto skyrimas ir objektų tyrimo inicijavimo monopolis kaltinimo prerogatyvoje kelia klausimų, susijusių su rungtyniškumo principo taikymu procese, tačiau šio principo taikymas privalo būti analizuojamas baudžiamąjo proceso operatyvumo kontekste (šis aspektas analizuojamas toliau).

5. OBJEKTŲ TYRIMO SKYRIMO REGLAMENTAVIMAS

Specialistas pagal BPK nuostatas gali atlikti tokias funkcijas: objektų apžiūrą (BPK 207 straipsnis), objektų tyrimą (BPK 205 straipsnio 3 dalis), pateikti išvadą (BPK 90 straipsnis), dalyvauti tyrimo ar teismo veiksmuose arba taikant procesines priemones (BPK 180, 236 straipsnis), teikti paaiškinimus savo kompetencijos klausimais (BPK 89 straipsnis).

Pagal šiuo metu galiojančio BPK koncepciją specialisto funkcija buvo įvesta, siekiant racionaliau, operatyviau ir plačiau panaudoti specialias žinias visame baudžiamajame procese. Taigi specialistas dalyvauja ne tik atliekant ikiteisminį tyrimą, bet ir nagrinėjant bylą teisme³².

³² Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamento 2009 m. lapkričio 11 d. išvada Nr. XIP-1378 „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamąjo proceso kodekso papildymo 3¹ straipsniu ir 18, 21, 38, 55, 64, 78, 81, 82, 89, 102, 112, 121, 125, 134, 135, 136, 137, 142, 151, 157, 178, 181, 208, 209, 210, 211, 212, 342, 348, 389, 418, 440 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto“.

BPK 205 straipsnyje numatyta, kad siekiant surasti nusikalstamos veikos pėdsakus ir kitus objektus, turinčius reikšmės tyrimui, nustatyti įvykio situaciją ir kitas reikšmingas bylai aplinkybes, atliekamas įvykio vietos, žmogaus kūno, lavono, vietovės, patalpų, dokumentų ir kitokių objektų tyrimas.

Kaip matyti, iš esmės panašaus tikslo siekiama ir skiriant ekspertizę – siekiant nustatyti nusikalstamos veikos aplinkybes. Nuo BPK 205 straipsnyje numatyto objekto tyrimo ekspertizė skiriasi procesinėmis veiksmo skyrimo ir atlikimo taisyklėmis.

Visų pirma specialistui nėra keliami tokie aukšti reikalavimai, kaip ekspertui. BPK nuostatos numato reikalavimą ekspertui būti įrašytam į Lietuvos Respublikos ekspertų sąrašą. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymo 5 straipsnio nuostatomis, siekiantis tapti ekspertu asmuo turi turėti aukštąjį išsilavinimą, tinkantį pasirinktai eksperto specializacijai; išlaikyti teismo eksperto kvalifikacijos egzaminą, kurio programą tvirtina ekspertizės įstaigos vadovas; išlaikyti teisinių žinių egzaminą pagal teisingumo ministro patvirtintą teisinių žinių programą asmenims, siekiantiems tapti teismo ekspertais; pasiręgti įgyti teismo eksperto kvalifikaciją, jeigu teismo ekspertizės įstaigoje yra nustatytas toks reikalavimas; būti neteistas už labai sunkų ar sunkų nusikaltimą, taip pat už nusikaltimą teisingumui, valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams. Teismo eksperto kvalifikaciją suteikia teismo ekspertizės įstaigos vadovo sudaryta kvalifikacinė komisija (Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymo 6 straipsnio 2 dalis). Tuo tarpu specialistas apibūdinamas kaip reikiamų specialių žinių ir įgūdžių turintis asmuo, kuriam pavedama atlikti objektų tyrimą ir pateikti išvadą arba paaiškinimus jo kompetencijos klausimais (BPK 89 straipsnis).

Antra, objekto tyrimo paskyrimas yra kur kas paprastesnis nei ekspertizės paskyrimas. Kaip jau analizuota, ekspertizės skyrimas tiek ikiteisminio tyrimo metu, tiek nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme yra gana sudėtingas ir ilgas procesas, siekiant tinkamai įgyvendinti rungtyniškumo principą. Tuo tarpu objekto tyrimo skyrimas atlikti specialistui yra kur kas paprastesnė ir greitesnė procedūra. Nustatęs specialių žinių poreikį, ikiteisminio tyrimo pareigūnas inicijuoja objekto tyrimą, užduotyje suformuluoja klausimus bei suderina juos su tiesioginiu vadovu ir surašo užduotį dėl objekto tyrimo atlikimo.

BPK 287 straipsnis numato teisę teismui atlikti bet kokį šio Kodekso XIV skyriaus antrajame, trečiajame, ketvirtajame ir penktajame skirsniuose numatytą procesinį veiksmą, įskaitant ir objektų tyrimo paskyrimą, todėl šiuo atveju nėra aišku, kokiais kriterijais vadovaujantis turėtų būti skiriamas ekspertinis tyrimas. Teismas, tikėtina, kiekvienu atveju teiks prioritetą būtent teismo ekspertizei, kaip kokybiškesniam aktui, nepaisant to, kad ekspertizės skyrimas yra sudėtingesnė bei ilgesnė procedūra, lyginant su objektų tyrimo skyrimu. Be to, autorių nuomone, vertinant šios normos taikymą praktikoje, atsižvelgiant į tai, kad ikiteisminio tyrimo metu prioritetas pa-

prastai teikiamas specialistų atliekamiems objektų tyrimams, siekiant surinkti bei užfiksuoti nusikalstamai veikai tirti reikšmingus duomenis, sunkiai įsivaizduojama situacija, kad, teismui jau nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme, prireiktų skirti objektų tyrimą.

Iki 2003 m. galiojusiam BPK buvo nustatyti atvejai, kuomet ekspertizę skirti buvo būtina, t. y.:

1. mirties priežastims ir kūno sužalojimų sunkumo laipsniui bei pobūdžiui nustatyti;
2. kaltinamojo psichinei būklei nustatyti tais atvejais, kai kvotėjui, tardytojui, prokurorui ar teismui kyla abejonė dėl kaltinamojo pakaltinamumo ar jo galėjimo bylos proceso metu suprasti savo veiksmų esmę ar valdyti juos;
3. liudytojo ar nukentėjusiojo psichinei ar fizinei būklei nustatyti tais atvejais, kai kyla abejonė dėl jų galėjimo teisingai suvokti aplinkybes, turinčias reikšmės bylai, ir duoti apie jas teisingus parodymus;
4. įtariamojo, kaltinamojo ir nukentėjusiojo amžiui nustatyti tais atvejais, kai tai turi reikšmės bylai, o dokumentų apie amžių nėra;
5. netikrų piniginių ženklų ir vertybinių popierių pagaminimo bylose.

Šiuo metu, kaip minėta, galiojančiame BPK pagrindai, kada būtina skirti ekspertizę, nėra numatyti. BPK komentaro autoriai nurodo, kad paprastai tirdami nusikalstamą veiką visus specialaus tyrimo ir specialių žinių reikalaujančius klausimus ikiteisminio tyrimo pareigūnai turėtų išspręsti objektų tyrimo, numatyto BPK 205 straipsnyje, tvarka. Taip pat nurodyta, kad ekspertizė ikiteisminio tyrimo metu turėtų būti skiriama dviem atvejais, t. y.:

1. kai objektų tyrimo metu objektai gali būti sunaikinti, sugadinti arba pakeisti taip, kad vėliau nebus galima atlikti jų pakartotinį tyrimą;
2. kai atlikto objekto tyrimo rezultatai prieštarauja kitai ikiteisminio tyrimo medžiagai.

Komentare nurodyta, kad ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartis skirti ekspertizę yra skundžiama BPK 65 straipsnyje nustatyta tvarka. Pažymėtina, kad tokia nuostata nėra teisinga. BPK 64 straipsnio nuostatos reglamentuoja skundų dėl ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro proceso veiksmų ir nutarimų išsprendimą. Šio straipsnio 6 dalyje įtvirtinta, kad ikiteisminio tyrimo teisės sprendimas, priimtas šio straipsnio nustatyta tvarka, yra galutinis ir neskundžiamas, išskyrus atvejus, kai šis kodeksas numato jo apskundimo galimybę. Pagal susiformavusią teismų praktiką, skundams dėl prašymų ikiteisminio tyrimo metu nėra nustatyta speciali išimtinė apskundimo tvarka, todėl jiems taikytina bendra norma. Todėl ikiteisminio tyrimo teisėjo sprendimas šiuo atveju yra galutinis ir neskundžiamas (Kauno apygardos teismo 2012 m. liepos 5 d. nutartis Nr. 1S-1180-383/2012, Šiaulių apygardos teismo 2012 m. liepos 2 d. nutartis Nr. 1S-790-152/2012).

Tiek skiriant ekspertizę, tiek objektų tyrimą, iš esmės siekiama tų pačių tikslų, vis dėlto specialistas reikalingas siekiant proceso operatyvumo. Be to, objektų tyrimas yra vienintelė prieinama specialių žinių panaudojimo forma ikiteisminio tyrimo pareigūnui, betarpiškai atliekančiam ikiteisminį tyrimą. Šioje proceso stadijoje tokio procesinio veiksmo tikslas yra surinkti reikšmingus duomenis kaltinimui pagrįsti.

Pažymėtina, kad supaprastinti ir padaryti operatyvesnę ekspertizės skyrimo tvarką buvo siūloma dar 2006 m., suteikiant šią teisę ir prokurorui. 2006 m. rugsėjo 28 d. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 208 ir 209 straipsnių pakeitimo projekto aiškinamajame rašte buvo akcentuojama, kad, esant galiojančiai ekspertizės skyrimo tvarkai (t. y. kad ekspertizę skiria tik ikiteisminio tyrimo teisėjas arba teismas), kyla grėsmė pažeisti proceso lygiateisiškumo principus, o taip pat nėra visiškai realizuojamas ir proceso operatyvumo principas, kadangi šio procesinio veiksmo skyrimo procedūra užtrunka kelias dienas, kol pareiškimas pasiekia teismą. Pažymėtina ir tai, kad atvejais, kada reikia duoti užduotį specialistui dėl objektų tyrimo, o kada skirti ekspertizę, baudžiamojo proceso įstatyme nėra reglamentuoti, o prokuroras naudojasi specialisto pagalba dėl ekonomiškumo.

Įstatymo projekto teikėjas siūlė BPK 208 straipsnį išdėstyti taip:

„Ekspertizė skiriama tais atvejais, kai *prokuroras*, ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teismas nusprendžia, jog nusikalstamos veikos aplinkybėms nustatyti būtina atlikti specialų tyrimą, kuriam reikalingos mokslo, technikos, meno ar kitos specialios žinios.“

BPK 209 straipsnį buvo siūloma išdėstyti taip:

„1. Prokuroras, pripažinęs būtinumą skirti ekspertizę, raštu apie tai praneša įtariamajam, jo gynėjui ir kitiems ekspertizės rezultatais suinteresuotiems proceso dalyviams ir nurodo terminą, per kurį šie asmenys gali pateikti prašymus dėl klausimų ekspertui, dėl konkretaus eksperto skyrimo ir pateikti papildomą medžiagą ekspertizei. Po to prokuroras *nutarimu skiria ekspertizę. Jei skiriama teismo medicinos, teismo psichiatrijos ekspertizė arba ekspertizė pavedama atlikti asmeniui, neįtrauktam į ekspertų sąrašą, prokuroras* su pareiškimu dėl ekspertizės kreipiasi į ikiteisminio tyrimo teisėją. Prie pareiškimo pridedami proceso dalyvių prašymai arba jame nurodoma, kad prašymų negauta.

2. Ikiteisminio tyrimo teisėjas, nusprendęs, jog būtina skirti ekspertizę, priima nutartį skirti ekspertizę, o nusprendęs, jog ekspertizės skirti nebūtina, – nutartį atsisakyti skirti ekspertizę.

3. Nutartyje *ar prokuroro nutarime* skirti ekspertizę nurodoma: nusikalstamos veikos aplinkybės; pagrindas ekspertizei skirti; atlikti ekspertizę paskiriama ekspertizės įstaiga arba ekspertas; klausimai ekspertui; ekspertui pateikiama medžiaga.

4. Nutartis *ar prokuroro nutarimas* skirti ekspertizę nusiunčiama į ekspertizės įstaigą arba įteikiama ekspertui. Ekspertizės įstaigose ekspertizės atliekamos laikantis

šių įstaigų nuostatuose nustatytos tvarkos.³³

Vienas iš Aiškinamajame rašte pateiktų motyvų, dėl ko minima funkcija turėtų būti priskirta prokurorui, be to, kad šis procesinis veiksmas taptų operatyvesnis, yra tai, kad prokuroras, kaip tyrėjas, žino visus reikšmingus ikiteisminio tyrimo metu surinktus duomenis, tuo tarpu ikiteisminio tyrimo teisėjas, savo iniciatyva jokių procesinių veiksmų neatliekantis, nagrinėdamas prokuroro pareiškimo pagrįstumą, privalo išanalizuoti bei įvertinti visą ikiteisminio tyrimo metu surinktą ir jam pateiktą medžiagą. Įstatymo projekto autoriaus nuomone, „tam tikru aspektu jis yra įtraukiamas į įrodinėjimo procesą, taip yra priartinamas prie tyrimo veiksmų ir kyla pavojus iškreipti ikiteisminio tyrimo teisėjo, kaip nešališko arbitro, vaidmenį procese“³⁴. Tuo tarpu, suteikiant teisę prokurorui skirti ekspertizę, dėl minėtų priežasčių šis procesinis veiksmas būtų skaidresnis, paprastesnis ir greitesnis.

Kaip matyti, vienas pagrindinių motyvų, siūlant nurodytas BPK 208 ir 209 straipsnių pataisas, buvo tas, kad, suteikiant teisę prokurorui nutarimu skirti ekspertizę, būtų labiau užtikrinamas operatyvumo principas, kadangi nereikėtų laukti keleto dienų, kol prokuroro pareiškimas pasieks teismą. Toks argumentas studijos autorių vertintinas kritiškai. Visų pirma, vertinant bendrame ekspertizės skyrimo reglamentavimo kontekste, šio proceso sutrumpinimas vos keliomis dienomis, kurios skirtos pareiškimui pateikti ir priimti teisme, iš esmės situacijos nepakeistų ir, tikėtina, jokio žymaus pokyčio pagreitinant procesą nepadarytų. Daugiausia laiko užtrunka pranešimas suinteresuotiems proceso dalyviams apie būtinumą skirti ekspertizę, taip pat klausimų formulavimo procesas (kaip minėta, Baudžiamojo proceso kodekse nėra reglamentuotas terminas, per kurį proceso šalys turėtų pateikti klausimus ekspertui, toks terminas, autorių nuomone, turėtų priklausyti nuo konkrečios bylos sudėtingumo, apimties, paliekant pakankamai laiko tinkamai pasiruošti šiam procesiniam veiksmui, nors, iš kitos pusės, neturėtų būti per ilgas, siekiant neužvilkti proceso), taip pat ir prašymų dėl konkretaus eksperto paskyrimo ar papildomos medžiagos pateikimo. Natūralu, kad, pvz., pareiškus nušalinimą konkrečiam ekspertui arba pareiškus prašymą neskirti tam tikrų ekspertų, šių klausimų svarstymas bei išsprendimas užima laiko, be to, gali būti reikalingas ir laikas surinkti bei pateikti papildomą medžiagą. Bet kuriuo atveju, tiek teismui skiriant ekspertizę, vadovaujantis BPK 209 straipsnio nuostatomis, tiek ir siūlomu atveju prokurorui priimant nutarimą skirti ekspertizę, iš esmės turėtų būti atliekami tie patys Baudžiamojo proceso kodekse numatyti veiksmai, kurie abiem atvejais, tikėtina, užimtų tiek pat laiko. Taigi vargu

³³ 2006 m. rugsėjo 28 d. Baudžiamojo proceso kodekso 208 ir 209 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto lyginamasis variantas.

³⁴ 2006 m. rugsėjo 28 d. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 208 ir 209 straipsnių pakeitimo projekto aiškinamasis raštas.

ar dvi, trys dienos, skirtos prokuroro pareiškimo ir reikalingos medžiagos pateikimui teismui, iš esmės pagreitintų šio procesinio veiksmo atlikimą.

Priešingai įstatymo pakeitimo projekto autoriaus nuomonei, manytina, kad prokuroro sprendimo skirti ekspertizę revizija, kurią atlieka ikiteisminio tyrimo teisėjas, nusprenddamas, ar prokuroras pagrįstai pripažino esant būtina skirti ekspertizę, vertintina kaip tam tikras saugiklis, kad toks procesinis veiksmas nebūtų skiriamas nesant tam pakankamo pagrindo. Tai, kad ikiteisminio tyrimo teisėjas nagrinėjamu atveju privalo išanalizuoti visą ikiteisminio tyrimo metu surinktą ir jam pateiktą medžiagą, neturėtų būti vertinamas kaip ikiteisminio tyrimo teisėjo vaidmens procese iškreipimas. Ikiteisminio tyrimo teisėjas įrodymų vertinimo šioje proceso stadijoje neatlieka ir asmens kaltės klausimo nesprensdžia, jis įvertina jam pateiktą medžiagą tik tiek, kiek to reikia nuspręsti dėl minimo ekspertinio tyrimo būtinumo.

Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamentas, pateikdamas pastabas dėl minimo įstatymo pakeitimo projekto, 2006 m. spalio 16 d. pateikė išvada Nr. XP-1699³⁵, kuriose nurodė esminius nepritarimo tokioms įstatymo pataisoms motyvus, ypač akcentuodamas tai, kad siūlomas pakeitimas suteikiant prokurorui teisę skirti ekspertizę nedera su konstituciniais baudžiamojo proceso principais ir tikslais. Taigi departamentas nurodė tokius motyvus:

- visų pirma konstitucinis baudžiamojo proceso greitumo principas negali būti įgyvendinamas neatsižvelgiant į kitus minėtus konstitucinius baudžiamojo proceso principus ir tikslus – tiesos nustatymą ir proceso dalyvių teisių užtikrinimą. Tiesos nustatymo tikslas suponuoja, kad tais atvejais, kai baudžiamajame procese panaudojamos specialios žinios, tai turi būti atliekama nešališkai. Proceso dalyvių teisių užtikrinimas apima jų teisę būti išklaustytiems ir šiais klausimais. Todėl net jei projektu siūlomas suteikimas prokurorui įgaliojimų skirti ekspertizę paspartintų procesą, tai nereiškia, kad tokie įgaliojimai visais atvejais atitiktų baudžiamojo proceso tikslus ir principus;

- ikiteisminio tyrimo teisėjo kompetencijai ekspertizės skyrimas perduotas siekiant garantuoti, kad naudojant šį duomenų rinkimo būdą būtų užtikrinti visų proceso dalyvių interesai. Ikiteisminio tyrimo teisėjas skiria ekspertizę laikydamasis rungimosi principo. Ekspertizė turėtų būti skiriama tik teisėjo arba teismo nutartimi, dalyvaujant šalims, kurioms užtikrinamos procesinės teisės ir ekspertinio tyrimo nešališkumas;

- teisė skirti ekspertizę prokurorui tik iš dalies sudarytų prielaidas paspartinti baudžiamąjį procesą, kadangi tokiu atveju suinteresuoti proceso dalyviai turėtų teisę

³⁵ Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamento 2006-10-16 išvada Nr. XP-1699 „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 208 ir 209 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto“.

BPK nustatyta tvarka apskūsti prokuroro nutarimą skirti ekspertizę aukštesniajam prokurorui, o šio prokuroro priimtą procesinį sprendimą – ir ikiteisminio tyrimo teisėjui. Tokiu atveju galutinį sprendimą dėl ekspertizės skyrimo visgi priimtų ikiteisminio tyrimo teisėjas, o tai atitinka galiojantį nurodyto klausimo reglamentavimą.

Departamentas atkreipė dėmesį ir į tai, kad, patvirtinus siūlomą ekspertizės skyrimo reglamentavimą, suteikiant prokurorui įgaliojimus priimti nutarimą skirti ekspertizę, ją atliekantiems asmenims nebūtų taikomas Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymas, kadangi pastarasis taikomas tik teisėjo ar teismo skirtoms ekspertizėms. Pažymėta, kad prokuroro paskirtoms ekspertizėms nebūtų taikomi papildomi reikalavimai, užtikrinantys jų kokybę, tiesos nustatymą baudžiamajame procese. Tai neatitiktų ir konstitucinio teisinio reglamentavimo nuoseklumo principo³⁶.

Siekiant greitesnio, lankstesnio ir mažiau formalaus ekspertizės skyrimo mechanizmo, 2009 m. lapkričio 9 d. pateiktas įstatymo projektas³⁷, kuriuo BPK 208 straipsnį buvo siūloma išdėstyti taip:

„1. Ekspertizė skiriama tais atvejais, kai ikiteisminio tyrimo teisėjas, *ar* teismas *ar prokuroras* nusprendžia, jog nusikalstamos veikos aplinkybėms nustatyti būtina atlikti specialų tyrimą, kuriam reikalingos mokslo, technikos, meno, *medicinos* ar kitos specialios žinios.

2. *Teismo psichiatrinės, teismo psichologinės ekspertizės skiriamos tik ikiteisminio tyrimo teisėjo ar teismo nutartimi. Kitos ekspertizės skiriamos prokuroro nutarimu.*“

209 straipsnį buvo siūloma išdėstyti taip:

„1. Prokuroras, pripažinęs būtinumą skirti ekspertizę, raštu apie tai praneša įtariamajam, jo gynėjui ir kitiems ekspertizės rezultatais suinteresuotiems proceso dalyviams ir nurodo terminą, per kurį šie asmenys gali pateikti prašymus dėl klausimų ekspertui, dėl konkretaus eksperto skyrimo ir pateikti papildomą medžiagą ekspertizei. ~~Po to prokuroras su pareiškimu dėl ekspertizės kreipiasi į ikiteisminio tyrimo teisėją. Prie pareiškimu pridedami proceso dalyvių prašymai arba jame nurodoma, kad prašymų negauta. Po to prokuroras priima nutarimą skirti ekspertizę.~~

2. *Prokuroras, pripažinęs būtinumą skirti teismo psichiatrinę ar teismo psichologinę ekspertizę, atlikęs šio straipsnio 1 dalyje numatytus veiksmus, su pareiškimu dėl eksper-*

³⁶ Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamento 2006-10-16 išvada Nr. XP-1699 „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 208 ir 209 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto“.

³⁷ 2009 m. lapkričio 9 d. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 3¹ straipsniu ir 18, 21, 38, 55, 64, 78, 81, 82, 89, 102, 112, 121, 125, 134, 135, 136, 137, 142, 151, 157, 178, 181, 208, 209, 210, 211, 212, 342, 348, 389, 418, 440 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas. Projekto lyginamasis variantas.

tizės skyrimo kreipiasi į ikiteisminio tyrimo teisėją. Prie pareiškimo pridedami proceso dalyvių prašymai arba jame nurodoma, kad prašymų negauta. Ikiteisminio tyrimo teisėjas, nusprendęs, jog būtina skirti ekspertizę, priima nutartį skirti ekspertizę, o nusprendęs, jog ekspertizės skirti nebūtina, – nutartį atsisakyti skirti ekspertizę.

3. Nutartyje *ar nutarime* skirti ekspertizę nurodoma: nusikalstamos veikos aplinkybės; pagrindas ekspertizei skirti; atlikti ekspertizę paskiriama ekspertizės įstaiga arba ekspertas; klausimai ekspertui; ekspertui pateikiama medžiaga.

4. Nutartis *ar nutarimas* skirti ekspertizę nusiunčiama į ekspertizės įstaigą arba įteikiama ekspertui. Ekspertizės įstaigose ekspertizės atliekamos laikantis šių įstaigų nuostatuose nustatytos tvarkos.“

BPK 210 straipsnio 1 ir 3 dalių nuostatas atitinkamai pasiūlyta išdėstyti taip:

„1. Jeigu ekspertizė pavedama atlikti asmeniui, neįtrauktam į ekspertų sąrašą, ikiteisminio tyrimo teisėjas *ar prokuroras* pakviečia ~~prokuroro pasiūlytą šį asmenį~~, įsitikina jo asmens tapatybe, specialybe ir kompetentingumu, išsiaiškina jo santykius su įtariamuoju ir kitais proceso dalyviais, taip pat patikrina, ar nėra pagrindo ekspertą nušalinti.“;

„3. Prieš skirdamas ekspertizę, ikiteisminio tyrimo teisėjas *ar prokuroras* išsiaiškina asmeniui, neįtrauktam į ekspertų sąrašą, eksperto teises ir pareigas, ~~priima jo priesaiką~~ ir raštu įspėja jį dėl atsakomybės pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 235 straipsnį už melagingos išvados pateikimą. ~~Asmuo, skiriamas ekspertu, prisiekia ir po priesaikos tekstu pasirašo. Prisieikiantis asmuo turi teisę pasirinkti vieną iš šių priesaikos tekstų:~~

1) „Aš, (vardas, pavardė), prisiekiu sąžiningai atlikti eksperto pareigas. Tepadeda man Dievas.“;

2) „Aš, (vardas, pavardė), prisiekiu sąžiningai atlikti eksperto pareigas.“

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, pateikdamas savo poziciją dėl siūlomų BPK 208 ir 209 straipsnių pakeitimų, akcentavo, jog ekspertizė turėtų būti skiriama tik teisėjo arba teismo nutartimi, dalyvaujant šalims, kurioms užtikrinamos procesinės teisės (pareikšti ekspertui nušalinimą, prašyti paskirti ekspertais jų siūlomus asmenis, pateikti ekspertams klausimus ir tyrimo objektus, susipažinti su ekspertizės aktu ir pareikšti dėl jo pastabas, dalyvauti apklausiant ekspertą ir kt.) ir ekspertinio tyrimo nešališkumas. Viena tokio reglamentavimo priežasčių yra tai, kad negalima laikyti nepriklausomu ekspertu, kuriam tyrimą atlikti paveda vien kaltinimo ar gynybos šalies atstovai. Aptarto reglamentavimo pagrįstumą netiesiogiai patvirtina ir tai, kad kontinentinės Europos teisės tradicijos šalyse nepriklausomus ekspertus skiria teismas. Mykolo Romerio universiteto atstovų nuomone, ikiteisminio tyrimo teisėjas ir teismas, vertindami surinktus įrodomuosius faktus ir tiriamos nusikalstamos veikos faktines aplinkybes, taip pat atsižvelgę į šalių prašymus, gali visais aspektais įvertinti būtinybę skirti ekspertizę. Vertinant siūlomą reglamentavimą kyla klausimas, ar,

viena vertus, prokurorai neskirs ekspertizių, kai nėra būtinybės jas skirti (didindami skiriamų ekspertizių skaičių, jų atlikimo kaštus), kita vertus, kaip bus reguliuojama gynybos šalies teisė naudotis specialiomis žiniomis³⁸.

Vis dėlto klausimai dėl specialisto ir eksperto statuso pakeitimo liko iki galo neišdiskutuoti, nebuvo prieita prie bendros nuomonės dėl esamo reglamentavimo keitimo reikalingumo, todėl šie minėti straipsniai buvo išbraukti iš projekto, paliekant juos svarstyti vėliau.

Autorių nuomone, reguliavimas, susijęs su ekspertizės skyrimu, yra tinkamas, aiškus ir pakankamas.

Valstybės kontrolė atliko auditą Teisingumo ministerijoje ir dviejose teismo ekspertizės įstaigose – Lietuvos teismo ekspertizės centre (toliau ir – LTEC) ir Lietuvos policijos Kriminalistinių tyrimų centre (toliau ir – KTC), t. y. įstaigose, kur atliekama daugiausia ekspertinių tyrimų rūšių ir dalis vienodų tyrimų (audituotas laikotarpis buvo 2014–2015 metai). 2016 m. lapkričio 17 d. pateikta Valstybinio audito ataskaita „Teismo ekspertizių atlikimo organizavimas“ Nr. VA-P-40-3-23, kurioje akcentuota (17–18 p.):

„Siekiant, kad specialios mokslo žinios būtų kuo efektyviau panaudojamos vykdamant teisingumą, svarbu aiškiai reglamentuoti ekspertinių tyrimų skyrimo tvarką. Vadovaujantis BPK straipsniais, reglamentuojančiais ekspertinių tyrimų baudžiamajame procese skyrimo pagrindus ir tvarką, skiriamas atlikti teismo ekspertizę ar objekto tyrimą, siekiama nustatyti bylos aplinkybes, turinčias reikšmės nusikalstamai veikai tirti. Pagal generalinio prokuroro rekomendacijas ir objektų tyrimai, ir teismo ekspertizės skiriamos prireikus specialių žinių, siekiant nustatyti duomenis, svarbius bylos nagrinėjimo procese. Aiškiai apibrėžtos teismo ekspertizės ir objekto tyrimo sampratos nėra, nėra aiškiai apibūdinti ir minėtų ekspertinių tyrimų skyrimo pagrindai. Pagal Teismo ekspertizės įstatymą teismo ekspertizės įstaigų pagrindinė veikla – teismo ekspertizių atlikimas, tačiau teismo ekspertizės įstaigose teismo ekspertizės sudaro tik apie 6 proc., likusi dalis – 94 proc. objektų tyrimai.“

2015 m. Lietuvos teismo ekspertizės centre buvo atlikti 3 122 objekto tyrimai ir 382 teismo ekspertizės, Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centre per šį laikotarpį buvo atlikti 9 054 objekto tyrimai ir 4 teismo ekspertizės.

Išanalizavus objekto tyrimo ir teismo ekspertizės skyrimo tvarką, numatytą teisės aktuose, kai atliekamas ikiteisminis tyrimas, nustatyta, kad, inicijuojant teismo ekspertizę, ikiteisminio tyrimo metu taikoma didesnė kontrolė nei inicijuojant objekto

³⁸ Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto 2010 m. birželio 6 d. Pagrindinio komiteto išvados dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 3¹ straipsniu ir 18, 21, 38, 55, 64, 78, 81, 82, 89, 102, 112, 121, 125, 134, 135, 136, 137, 142, 151, 157, 178, 181, 208, 209, 210, 211, 212, 342, 348, 389, 418, 440 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto (XIP-1378).

tyrimą, nes pareigūnui nereikia kreiptis į prokurorą ir teisėją.

Kodėl dažniau buvo skiriamas objektų tyrimas, o ne teismo ekspertizė ikiteisminio tyrimo metu, kokia yra teismo ekspertizės ir objekto tyrimo įrodomoji reikšmė bylos nagrinėjimo procese, audituojamu laikotarpiu nevertino nė viena institucija.

Teisingumo ministerijos nuomone, objektų tyrimas yra (ir turi būti) atliekamas kur kas dažniau negu ekspertizės, nes specialisto išvados įrodomoji vertė nėra menkesnė už ekspertizės aktą, taip pat, sutaupant procesines, intelektines ir fizines sąnaudas, baudžiamasis procesas yra efektyvesnis.

Išanalizavus LTEC ir KTC standartinius ekspertinių tyrimų procedūrų aprašymus, nustatyta, kad tos pačios rūšies teismo ekspertizės ir objekto tyrimai atliekami, taikant vienodas procedūras. Tiek už atliktą objekto tyrimą, tiek už teismo ekspertizę kainos apskaičiuojamos pagal vienodas teismo ekspertizės įstaigos savininko teises ir pareigas įgyvendinančios institucijos patvirtintas kainų apskaičiavimo metodikas. Be to, LTEC ekspertizės aktui ir specialisto išvada taikomi vienodi įforminimo ir dalių turinio reikalavimai, o objektų tyrimus ir teismo ekspertizės atlieka tie patys teismo ekspertai. Todėl pritarti Teisingumo ministerijos nuomonei, kad objektų tyrimams patiriamos mažesnės sąnaudos, nėra pagrindo.

Siekiant efektyviau organizuoti ekspertinių tyrimų atlikimą, tikslinga pirmiausia aiškiai apibrėžti ekspertizės ir objekto tyrimo sampratą ir jų skyrimo pagrindus. Audito išvadoje nurodoma, kad visais atvejais objektų tyrimo užduoties suderinimas su prokuroru padėtų labiau įvertinti užduoties skyrimo pagrįstumą.³⁹

Iš Valstybės kontrolės rekomendacijų dėl teismo ekspertizės ir objekto tyrimo sampratos ir jų skyrimo pagrindų apibrėžimo matyti, kad iš visų respondentų (nuomonę šiuo klausimu pateikė Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnyba prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra, Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamento prie Vidaus reikalų ministerijos Gaisrinių tyrimų centras, Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, Lietuvos policijos Kriminalistinių tyrimų centras, Lietuvos kriminalinės policijos biuras, Valstybinė teismo psichiatrijos tarnyba, Valstybinė teismo medicinos tarnyba, Lietuvos teismo ekspertizės centras) tik Lietuvos policijos Kriminalistinių tyrimų centras bei Lietuvos kriminalinės policijos biuras pritarė, kad teismo ekspertizės ir objekto tyrimo sampratoje būtų įteisintas aiškesnis apibrėžimas, suponuojantis jų lygybę, o skyrimo tvarka būtų supaprastinta. Tuo tarpu kitos minėtos institucijos nurodė, jog objekto tyrimo ir teismo ekspertizės samprata bei skyrimo pagrindai yra aiškiai apibrėžti BPK.

BPK 20 straipsnio 5 dalis nustato, kad jokie įrodymai nėra teismui privalomi,

³⁹ 2016 m. lapkričio 17 d. Valstybinio audito ataskaita „Teismo ekspertizė atlikimo organizavimas“ Nr. VA-P-40-3-23 (17–18 psl.).

neturi iš anksto nustatytos galios (išskyrus oficialiuosius įrodymus) ir yra vertinami pagal teismo vidinį įsitikinimą, pagrįstą visapusišku, išsamiu ir objektyviu byloje esančių įrodymų ištyrimu, vadovaujantis įstatymu. Prieš pradėdant analizuoti nacionalinę ir ES reglamentavimą tiriamu klausimu, būtina pažymėti, kad kasacinės instancijos teismo praktikoje vienareikšmiškai nurodoma, kad tiek objektų tyrimas (specialisto išvada), tiek ekspertizė (ekspertizės aktas) turi vienodą įrodomąją galią.

Pavyzdžiui, Teisėjų kolegija yra pažymėjusi, kad ekspertizės akto ar specialisto išvadoje esantys duomenys, atitinkantys BPK 20 straipsnyje nustatytus reikalavimus, yra įrodymai ir vertinami vadovaujantis tomis pačiomis taisyklėmis, kaip ir kiti įrodymai – pagal teisėjo vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiu ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaujantis įstatymu. Tačiau ekspertizės akto ir specialisto išvados, kaip įrodymų šaltinio, vertinimas turi specifiką, kurią lemia tai, kad aplinkybės, turinčias reikšmės bylai išspręsti, nustato asmuo, turintis specialių žinių. Teisėjai, vertinantys ekspertizės akte ar specialisto išvadoje esančius duomenis, tokių žinių neturi, nes priešingu atveju nereikėtų skirti ekspertizės ar kviesti specialisto. Vertinant ekspertizės aktą ar specialisto išvadą, turi būti patikrintas ir įvertintas ne tik jų sąsajumas (liečiamumas) ir leistinumas, bet ir kai kurios kitos aplinkybės, t. y. ekspertui ar specialistui pateiktos medžiagos išsamumas, pakankamumas ir kokybiškumas; ekspertui ar specialistui pateiktų pradinių duomenų teisingumas; ekspertui ar specialistui pateiktos medžiagos ištyrimo visapusiškumas ir kt.⁴⁰

6. SPECIALISTO IR EKSPERTO, KAIP SPECIALIŲ ŽINIŲ SUBJEKTŲ, ATSKYRIMO PROBLEMATIKOS ĮTAKA BAUDŽIAMOJON ATSAKOMYBĖN TRAUKIAMO ASMENS GARANTIJOMS (TEISĖMS)

Pirmiausia, kaip minėta, derėtų atkreipti dėmesį, kad nei ES teisės aktų leidyboje, nei Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) praktikoje, vertinant baudžiamojo proceso ar atskirų jo veiksmų teisėtumą specialių žinių panaudojimo aspektu, specialių žinių subjektai nėra skirstomi į ekspertus ir specialistus⁴¹. Todėl, autorių nuomone, traukiamo baudžiamojon atsakomybėn asmens garantijų aspektu specialių žinių panaudojimas baudžiamajame procese turėtų būti vertinamas kaip visuma, t. y. įvertinant, ar pasitelkiant specialias žinias aplinkybės nustatytos laikantis rungtyniškumo principo ir jų nustatymas nepagrįstai nepaailgina baudžiamojo proceso trukmės *in corpore*.

⁴⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis 2K-316-699/2015.

⁴¹ Тарасов А. А. Эксперт и специалист в уголовном процессе России. 2-е издание. Монография. „Проспект“, 2017, p. 22.

Šiuo aspektu pažymėtina, kad, autorių nuomone, skirtinga specialisto išvados ir ekspertizės akto inicijavimo tvarka (vienu atveju – esant teisminei kontrolei ir galimybei gynybai pateikti klausimus ir papildomą medžiagą tyrimui / ekspertizei, kitu atveju – ne) savaime nesuponuoja kokių nors procesinių pažeidimų, jei teismo nagrinėjimo metu teismas yra gana aktyvus vertindamas gynybos pateiktus duomenis (ikiteisminio tyrimo metu po specialisto išvados pateikimo ar teismo nagrinėjimo metu), susijusius su jau pateikta specialisto išvada, kurioje nebuvo vertinti gynybos pateikiami duomenys ar argumentai.

Nagrinėjamu klausimu, autorių nuomone, svarbu atkreipti dėmesį į Lietuvos Respublikos valstybės kontrolės audito ataskaitą „Ar sudarytos prielaidos efektyviai organizuoti ikiteisminio tyrimo procesą?“. „Prokuratūra, kaip institucija, organizuojanti ikiteisminį tyrimą ir jam vadovaujanti, nesiėmė pakankamų priemonių, kad per trumpiausią laiką būtų atlikti ikiteisminiai tyrimai ir atskleistos nusikalstamos veikos.“⁴² Analizuojant ikiteisminio tyrimo ilgus trukmės priežastis nurodoma, kad: „Dažniausios nurodytos pratęsimų priežastys – ekspertizės ar objektų tyrimo atlikimas, teisinės pagalbos prašymų vykdymas, asmenų paieška, ieškoma dokumentų ar nustatinėjami liudytojai: 98 proc. iš mūsų analizuotų ikiteisminių tyrimų⁴³ buvo paskirti ekspertiniai tyrimai (ekspertizės, objektų apžiūros, ūkinės finansinės veiklos tyrimai). Dažniausiai ekspertinius tyrimus atlikti buvo pavedama Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centrui, Lietuvos teismo ekspertizės centrui ir FNTT. Nustatyta, kad daugiau nei trečdalis (36 proc.) ekspertinių tyrimų išvadų yra gaunamos ne anksčiau kaip po 6 mėn. nuo tyrimo paskyrimo dienos, o 12 proc. po ilgiau nei 1 metų. Mūsų analizuotuose ikiteisminiuose tyrimuose daugiausiai buvo skirta ūkinės-finansinės veiklos (ekonominių) (40 proc.), rašysenos (24 proc.) ir pinigų (19 proc.) ekspertinių tyrimų. Nustatyta, kad tyrimai dažniausiai nėra atliekami tuoj pat, priėmus sprendimą juos atlikti ir pateikus reikiamus objektus. FNTT atliekamų ūkinės-finansinės veiklos (ekonominių) tyrimų eilės 2012 metais yra 2,5 mėn., tyrimo atlikimas vidutiniškai trunka apie 1,5 mėn. Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centre (KTC) ir Lietuvos teismo ekspertizės centre (LTEC) ilgiausios eilės yra informacinių technologijų tyrimams (KTC – 30 mėnesių, LTEC – 24 mėnesiai) ir ekonominiams tyrimams (KTC ir LTEC

⁴² Valstybinio audito ataskaita „Ar sudarytos prielaidos efektyviai organizuoti ikiteisminio tyrimo procesą“ 2012 m. gruodžio 20 d. Nr. VA-P-40-8-17. Vilnius, 3 p.

⁴³ Vilniaus AVPK Ekonominių nusikaltimų tyrimo skyriuje 2012 m. rugpjūčio 1 d. buvo atliekama 815 ikiteisminių tyrimų, iš jų 151 ikiteisminis tyrimas (18,5 proc.) atliekamas ilgiau nei 2 metus. Analizei pasirinkome 100 skyriaus atliekamų ikiteisminių tyrimų. Nustatyta, kad ikiteisminių tyrimų terminai pratęjami kas du ar tris mėnesius. 36 proc. ikiteisminių tyrimų terminai buvo pratęjami nuo 1 iki 5 kartų, 11 proc. – nuo 11 iki 15 kartų, o daugiau nei pusėje (53 proc.) ikiteisminių tyrimų – nuo 6 iki 10 kartų.

– 12 mėnesių), kitoms ekspertizėms eilės trumpesnės (žr. 2 priedą).⁴⁴

Lietuvos baudžiamojo proceso trukmė kaip neteisėtai ilga vertintina ne tik Lietuvos Respublikos vidaus audito, bet ir EŽTT. „2011 m. sausio 18 d. Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – Teismas) paskelbė 5 sprendimus bylose prieš Lietuvą, kuriais buvo nustatyti Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – Konvencija) 6 straipsnio 1 dalies (teisė į bylos išnagrinėjimą per įmanomai trumpiausią laiką) pažeidimai. Keturiuose bylose nustatyti pažeidimai dėl baudžiamojo proceso trukmės: *Zabulėnas prieš Lietuvą* (Nr. 44438/04), *Stasevičius prieš Lietuvą* (43222/04), *Kravtas prieš Lietuvą* (Nr. 12717/06), *Maneikis prieš Lietuvą* (Nr. 21987/07).⁴⁵

Pažymėtina, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje, priteisiant žalos atlyginimą dėl nepagrįstai ilgo proceso, principo pažeidimas siejamas ne apskritai su baudžiamojo proceso trukme, bet su laikotarpiu, kuomet neatliekami jokie veiksmai: „Europos Žmogaus Teisių Teismas procesą vertina kaip jo stadijų visumą, todėl reikalavimas baudžiamąjį procesą atlikti per įmanomai trumpesnę laiką reiškia laiką nuo oficialios kompetentingos institucijos pranešimo asmeniui apie įtarimą, kad jis padarė nusikalstamą veiką iki sprendimo procese priėmimo (Europos Žmogaus Teisių Teisme išnagrinėta (toliau – EŽTT) byla *Šleževičius prieš Lietuvą*). Kriterijai, kuriais remiantis turi būti vertinama baudžiamojo proceso trukmė, nustatyti Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje: konkrečios bylos sudėtingumas; asmens, dėl kurio taikytas baudžiamasis persekiojimas, elgesys; valdžios institucijų elgesys organizuojant bylos procesą. Nacionaliniai teismai, sprenddami, ar buvo pažeista asmens teisė į įmanomai trumpą procesą, bei vertindami, ar proceso trukmė atitiko Konvencijos reikalavimus, gali atsižvelgti į Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje suformuotus kriterijus, tačiau konkrečios bylos aplinkybės, faktų gausa bei įvairovė, galimos jų kombinacijos lemia teismo diskrecijos ribas konkrečiose bylose. Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika neišskiria kokių nors specialiųjų principų konkrečiai baudžiamojo proceso stadijai, taip pat ir ikiteisminio tyrimo stadijai. Visoms proceso stadijoms taikomi bendrieji principai, tačiau kurios nors stadijos ypatumas gali turėti reikšmės vertinant šios stadijos trukmės laiką. Asmuo, kuriam pranešama apie įtarimus, kad jis padarė nusikalstamą veiką, bet kurioje baudžiamojo proceso stadijoje gali prašyti apginti jo teisę į įmanomai trumpesnę bylos nagrinėjimą, jeigu jis mano, kad egzistuoja nepateisinamo delsimo požymiai, nes su šios teisės pažeidimu gali būti susiję galimi kitų pamatinių žmogaus teisių pažeidimai: judėjimo laisvės, teisių į turtą ribojimai, darbo ir kitos teisės. Asmens teisė į įmanomai trumpesnę procesą suponuoja valstybės atitinkamų institucijų ir jų

⁴⁴ Valstybinio audito ataskaita „Ar sudarytos prielaidos efektyviai organizuoti ikiteisminio tyrimo procesą“ 2012 m. gruodžio 20 d. Nr. VA-P-40-8-17. Vilnius, 11–12 p.

⁴⁵ Prieiga per internetą: <<http://lrv-astovas-ezt.lt/naujienos/teismas-nustate-konvencijos-pazeidimus-del-pernelgy-ilgos-proceso-trukmes-penkiuose-bylose-pries-lietuva-vienas-skundas-pripazintas-nepriimtinu>>.

pareigūnų pareigą daryti viską, kad procesas vyktų vengiant nereikalingo delsimo. Pareigūnai procese turi veikti atsakingai ir stropiai. Proceso delsimu gali būti apibūdinamas toks proceso laikotarpis, kuriuo neatliekami jokie procesiniai veiksmai arba tam tikrų veiksmų atlikimo trukmė laikytina per ilgą, pvz., kai per ilgai vykdomos ekspertizės (EŽTT byla Girdauskas prieš Lietuvą). Situacija, kai baudžiamojo byloje ilgesnį laiką neatliekami jokie procesiniai veiksmai, Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje vadinama sunkiausia procesinio delsimo forma (EŽTT byla Schumacher prieš Liuksemburgą).⁴⁶

Pažymėtina, kad baudžiamojo proceso operatyvumą užtikrina ir BPK 215 straipsnis. Naujesnėje teismų praktikoje nurodoma: „Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta asmens teisė į tinkamą teismo procesą. Šios konstitucinės teisės įgyvendinimas ir apsauga detalizuojami Baudžiamojo proceso kodekse (toliau – BPK). BPK 44 straipsnio 5 dalyje įtvirtinta kiekvieno nusikalstamos veikos padarymu kaltinamo asmens teisė į tai, kad jo byla būtų išnagrinėta per kuo trumpiausią laiką. Tokia įstatymo nuostata yra ir pozityviosios valstybės pareigos pagal Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalį, kurioje nustatyta, kad asmeniui pareikšto baudžiamojo kaltinimo klausimas turi būti išspręstas per kiek įmanoma trumpiausią laiką, įgyvendinimas nacionalinėje teisėje.

Asmens teisė į įmanomai trumpiausią procesą suponuoja atitinkamų valstybės institucijų ir jų pareigūnų pareigą veikti atsakingai, stropiai ir operatyviai, kad procesas vyktų be nereikalingo delsimo. Valstybės institucijų, jų pareigūnų pareigos baudžiamojo proceso metu nustatytos BPK 2 ir kituose straipsniuose. Bendroji rūpestingumo pareiga įtvirtinta CK 6.263 straipsnio 1 dalyje. Įpareigojant atitinkamas valstybės institucijas, jų pareigūnus išnagrinėti bylą per įmanomai trumpiausią laiką, siekiama apsaugoti proceso šalis nuo proceso vilkinimo, kuris lemia ilgesnį, negu tai neišvengiama, asmens netikrumą dėl savo likimo, kiek tai susiję su proceso baigtimi.⁴⁷

Detalizuojant įtariamojo (kaltinamojo) teisę į greitą procesą nurodoma, kad: „BPK 215 straipsnyje įtvirtintos nuostatos, reguliuojančios santykius, susijusius su ikiteisminio tyrimo nutraukimu dėl pernelyg ilgos ikiteisminio tyrimo trukmės. Antai BPK 215 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta įtariamojo, jo atstovo ar gynėjo teisė paduoti skundą ikiteisminio tyrimo teisėjui dėl ikiteisminio tyrimo vilkinimo, jei ikiteisminis tyrimas nėra baigiamas per šešis mėnesius po pirmosios įtariamojo apklausos. Kaip tai numatyta BPK 215 straipsnio 3 dalyje, ikiteisminio tyrimo teisėjas dėl skundo priima vieną iš šių nutarčių: 1) skundą atmesti; 2) įpareigoti prokurorą užbaigti ikiteisminį

⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. vasario 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-7/2007 // Teismų praktika, 2007, p. 27.

⁴⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos byla Nr. 3K-7-375/2011.

tyrimą per nustatytą terminą; 3) ikiteisminį tyrimą nutraukti. <...>⁴⁸

EŽTT jurisprudencijoje laikomasi nuostatos, kad proceso delsimu gali būti pripažintas toks laikotarpis, kuriuo neatliekami jokie procesiniai veiksmai arba tam tikrų veiksmų atlikimo trukmė laikytina per ilga (pvz.: *Girdauskas v. Lithuania*, no. 70661/01, judgment of 11 December 2003; *Oblov v. Russia*, no. 22674/02, judgment of 15 January 2009). Atkreiptinas dėmesys, kad situacija, kai baudžiamojoje byloje ilgesnį laiką neatliekami jokie procesiniai veiksmai, EŽTT praktikoje vadinama sunkiausia procesinio delsimu forma (*Schumacher v. Luxembourg*, no. 63286/00, of 25 November 2003).

Nurodytų duomenų kontekste reikėtų pažymėti, kad Lietuvos Respublikos valstybės kontrolė ir EŽTT taiko skirtingus baudžiamojo proceso trukmės pagrįstumo kriterijus. EŽTT delsimu laiko išimtinai tik laikotarpius, kai neatliekami jokie veiksmai, tuo tarpu iš Lietuvos Respublikos valstybės kontrolės audito ataskaitos matoma, kad vertinama visa baudžiamojo proceso trukmė *in corpore*, nevertinant, ar delsimai buvo pagrįsti adekvačiu siekiu teisingai ir išsamiai išnagrinėti baudžiamąją bylą.

Taigi matome, kad pernelyg ilgo baudžiamojo proceso problematika neatsiejama nuo specialių žinių panaudojimo baudžiamajame procese trukmės, todėl, autorių nuomone, vien dėl to atmetama galimybė panaikinti specialistui teisę teikti išvadas ir paaiškinimus dėl išvadų baudžiamajame procese, t. y. prokuroras turi turėti galimybę operatyviai įvertinti duomenis pasitelkdamas specialių žinių subjektus.

Taip pat baudžiamojo proceso trukmės aspektu pažymėtina, kad matyti aiški teisinių procesų skaitmeninimo, perkėlimo į elektroninę erdvę tendencija ne tik civiliniame ir administraciniame procesuose, pvz., Lietuvos teismų elektroninių paslaugų portalas (EPP), bet ir baudžiamajame procese.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 81 straipsniu ir 95, 96, 179, 183, 191, 220 straipsnių pakeitimo įstatymu, *inter alia*, BPK buvo papildytas 81 straipsniu, nustatančiu informacinių ir elektroninių ryšių technologijų naudojimo baudžiamajame procese ypatumus. Pastarajame BPK straipsnyje nurodoma, kad: „1. *Ikiteisminio tyrimo metu baudžiamosios bylos duomenys elektronine forma tvarkomi Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro ir Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro nustatyta tvarka, suderinta su Teisėjų taryba ir Advokatų taryba. Nagrinėjimo teisme metu baudžiamosios bylos duomenys elektronine forma tvarkomi Teisėjų tarybos nustatyta tvarka, suderinta su Lietuvos vyriausioju archyvaru. Baudžiamąsias bylas, kurios nagrinėjimo teisme metu vedamos elektronine forma, nustato Teisėjų taryba, suderinusi su Lietuvos Respublikos generaliniu prokuroru. 2. Elektroninėje byloje saugomi baudžiamojo proceso metu sudaryti ar gauti*

⁴⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. sausio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-158-895/2015.

elektroniniai procesiniai dokumentai. Elektroniniai procesiniai dokumentai turi būti pasirašyti saugiu elektroniniu parašu. 3. Baudžiamojo proceso metu sudaryti ar gauti rašytiniai procesiniai dokumentai gali būti skaitmeninti ir jų skaitmeninės kopijos perkeltos į elektroninę bylą. Rašytinio procesinio dokumento skaitmeninė kopija turi būti patvirtinta dokumentą skaitmeninusio asmens saugiu elektroniniu parašu. Kai dėl teisės aktų nustatytų reikalavimų rašytinių dokumentų negalima skaitmeninti, jie saugomi tik rašytinės formos ir apie tai pažymima elektroninėje byloje. 4. Ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar teisėjo atliekami proceso veiksmai gali būti fiksuojami elektronine forma. 5. Procesinių dokumentų įteikimo elektroninių ryšių priemonėmis nagrinėjimo teisme metu tvarką ir jų formą nustato Lietuvos Respublikos teisingumo ministras. Procesinių dokumentų įteikimo elektroninių ryšių priemonėmis ikiteisminio tyrimo metu tvarką ir jų formą nustato Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministras ir Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras, suderinę su Teisėjų taryba ir Advokatų taryba. 6. Advokatams, advokatų padėjėjams, antstoliams, antstolių padėjėjams, notarams, ekspertams, valstybės ir savivaldybių įmonėms, įstaigoms ir organizacijoms, finansų įstaigoms, draudimo įmonėms ikiteisminio tyrimo įstaiga, prokuratūra ar teismas procesinius dokumentus ikiteisminio tyrimo metu ir Teisėjų tarybos nustatytoje baudžiamosiose bylose, kurios nagrinėjimo teisme metu vedamos elektronine forma, įteikia elektroninių ryšių priemonėmis. Be to, nagrinėjimo teisme metu Teisėjų tarybos nustatytoje baudžiamosiose bylose, kurios nagrinėjimo teisme metu vedamos elektronine forma, elektroninių ryšių priemonėmis procesiniai dokumentai įteikiami asmenims, kuriems teisės aktuose ar su teismų informacinės sistemos valdytoju sudarytoje sutartyje nustatyta pareiga gauti procesinius dokumentus elektroninių ryšių priemonėmis. Kitiems asmenims ikiteisminio tyrimo įstaiga, prokuratūra ar teismas ikiteisminio tyrimo metu ir Teisėjų tarybos nustatytoje baudžiamosiose bylose, kurios nagrinėjimo teisme metu vedamos elektronine forma, procesinius dokumentus įteikia elektroninių ryšių priemonėmis, jeigu jie sutiko procesinius dokumentus gauti elektroninių ryšių priemonėmis ir nurodė reikalingus kontaktinius duomenis. Šie asmenys bet kuriuo baudžiamojo proceso metu turi teisę atsisakyti gauti procesinius dokumentus elektroninių ryšių priemonėmis. 7. Ikiteisminio tyrimo įstaigos, prokuratūra ir teismas ikiteisminio tyrimo metu, taip pat nagrinėję skundus dėl ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro proceso veiksmų ir nutarimų elektroninės formos dokumentais keičiasi Integruotoje baudžiamojo proceso informacinėje sistemoje. Ši sistema veikia vadovaujantis Lietuvos Respublikos valstybės informacinių išteklių valdymo įstatymu ir kitais teisės aktais. Pabaigus ikiteisminį tyrimą, baudžiamosios bylos, kurios pagal Teisėjų tarybos nustatytą ir su Lietuvos Respublikos generaliniu prokuroru suderintą tvarką nagrinėjimo teisme metu vedamos elektronine forma, teismui perduodamos elektroninių ryšių priemonėmis. Kitos baudžiamosios bylos teismui perduodamos rašytinės formos, papildomai elektroninių ryšių priemonėmis perduodant elektronine

forma tvarkytus baudžiamosios bylos duomenis. 8. Advokatai (advokatų padėjėjai), kiti proceso dalyviai ir asmenys, kuriems taikytos procesinės prievartos priemonės, teisės aktų nustatyta tvarka turi teisę pateikti teismui, ikiteisminio tyrimo institucijai ir prokuratūrai procesinius ir kitus dokumentus elektroninių ryšių priemonėmis. 9. Baudžiamojo proceso metu šio straipsnio 6 dalyje nurodyti asmenys privalo nedelsdami pranešti ikiteisminio tyrimo įstaigai, prokuratūrai arba teismui apie kiekvieną savo nurodytų kontaktinių duomenų pasikeitimą. 10. Procesinio dokumento įteikimo elektroninių ryšių priemonėmis dalyvaujančiam byloje asmeniui diena laikoma po procesinio dokumento išsiuntimo dienos einanti darbo diena. 11. Be šio Kodekso, elektroninės bylos, informacinių ir elektroninių ryšių technologijų naudojimą teismuose nustato Lietuvos Respublikos teismų įstatymas.“

Pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 95, 96, 179, 183, 191 ir 220 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 81 straipsniu įstatymo projekto aiškinamajame rašte minėtos normos tikslas, be kita ko, yra baudžiamojo proceso skaitmenizavimas, kuris užtikrintų, *inter alia*, greitesnę baudžiamąjį procesą: „<...> reglamentuoti informacinių ir elektroninių ryšių technologijų naudojimą baudžiamajame procese kaip alternatyvą įprastai rašytinei (popierinei) baudžiamosios bylos duomenų tvarkymo formai, sudaryti teises prielaidas elektroninei bylai baudžiamajame procese įdiegti bei nustatyti proceso dalyvių teises ir pareigas, susijusias su informacinių ir elektroninių ryšių technologijų naudojimu baudžiamajame procese. <...> Siūloma nustatyti, kad: <...> terminai skaičiuojami laikantis šios taisyklės – procesinio dokumento įteikimo elektroninių ryšių priemonėmis dalyvaujančiam byloje asmeniui diena laikoma po procesinio dokumento išsiuntimo dienos einanti darbo diena. <...> Pažymėtina, kad siūlomu teisiniu reguliavimu nesiekama nustatyti išimtinai elektroninės baudžiamosios bylos duomenų tvarkymo formos; elektroninei bylai įdiegti ir pereiti nuo rašytinės prie elektroninės formos reikės laiko ir tai bus daroma laipsniškai, todėl pereinamuoju laikotarpiu bus „mišrių“ bylų (tos pačios bylos duomenys tvarkomi ir rašytine, ir elektronine forma). Būtent todėl projekte siūloma įtvirtinti blanketines normas, nukreipiančias į įstatymų įgyvendinamąjį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų lanksčiai reguliuojamas, ir, atsižvelgiant į institucijų pasirengimą, nuosekliai didinamas baudžiamųjų bylų tvarkymo elektronine forma mastas.

Siūlomu teisiniu reguliavimu bus sudarytos teisinės prielaidos baudžiamajame procese įdiegti elektroninę bylą, kaip alternatyvą įprastinei rašytinės (popierinės) formos baudžiamajai bylai. Elektroninės bylos įdiegimas lems ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokurorų, ikiteisminio tyrimo teisėjų ir šių institucijų darbuotojų efektyvesnę bendradarbiavimą ir veiksmų koordinavimą, darbo laiko sąnaudų sumažėjimą, ilgainiui – mažesnę rašytinių (popierinių) procesinių dokumentų skaičių (atitinkamai ir lėšų poreikį popieriui įsigyti), lengvesnę procesinių dokumentų tvarkymą ir apskaitą, nedarant neigiamos įtakos elektronine forma vedamos baudžiamosios bylos duomenų

*apsaugai. Informacinių ir elektroninių ryšių technologijų naudojimas baudžiamajame procese taip pat sudarys sąlygas sutrumpinti ikiteisminio tyrimo terminus dėl greitesnio susižinojimo tarp ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokurorų ir ikiteisminio tyrimo teisėjų bei kitų proceso dalyvių.*⁴⁹

Taigi, manytina, jei būtų sudaryta galimybė elektroniniu būdu prokurorui pateikti prašymą dėl ekspertizės skyrimo ikiteisminio tyrimo teisėjui, suteikiant gynybai trumpą terminą klausimams ir papildomai medžiagai pateikti, anksčiau minėta problema (specialių žinių panaudojimas, vilkinantis baudžiamąjį procesą) būtų bent iš dalies išspręsta ir būtų pagrindo svarstyti dėl specialisto funkcijų, susijusių su specialisto išvadų teikimu, būtinumo.

Kitas probleminis aspektas, skirtingiems subjektams baudžiamajame procese taikant specialias žinias, mokslinėje doktrinoje išskiriamas galimas baudžiamojo proceso dalyvių lygiateisiškumo neužtikrinimas, rungtyniškumo principo pažeidimas.

Tik įsigaliojus naujamam BPK, buvo keliamą, analizuojama problema: „*Naujasis 2003 metų BPK deklaruoja aiškią disproporciją tarp kaltinimo ir kitų proceso dalyvių galimybių pasinaudoti specialiomis žiniomis procesiniame tyrime. Įtariamasis, nukentėjęs asmuo, civilinis ieškovas ir atsakovas gali inicijuoti specialių klausimų sprendimą tik kreipęsi į prokurorą ir ikiteisminio tyrimo teisėją, kuriems tokių prašymų svarstymas neprivalomas. <...> Taip kaltinimas ikiteisminiame tyrime išvengia ikiteisminio tyrimo teisėjo kontrolės, t. y. ekspertinio tyrimo, kurio vienas iš tikslų užtikrinti šalims lygias galimybes pasinaudoti specialiomis žiniomis. Kaltinimas, ikiteisminio tyrimo procese nevaržomai naudodamasis specialisto tyrimais, monopolizuoja objektų, turinčių specialios, įrodomosios vertės informacijos, paiešką ir jų pateikimą specialistui. Tokia padėtis lemia kryptingo tyrimo galimybes.*“⁵⁰ Lietuvos profesionalų studijoje aptariant Ministro Pirmininko 2010 m. sausio 28 d. potvarkiu Nr. 33 sudarytoje darbo grupėje bei tolesnėse diskusijose, *inter alia*, buvo išskirtas analizuojamas skirtingų specialių žinių subjektų atskyrimo problemos poveikis baudžiamajam procesui: „*Nevienodos galimybės pasinaudoti specialiomis žiniomis proceso šalims.*“⁵¹

Vienodas galimybes baudžiamojo proceso šalims naudotis specialiomis žiniomis turėtų užtikrinti rungimosi principas. Pastarasis įtvirtintas BPK 7 straipsnyje (Bylų nagrinėjimas laikantis rungimosi principo): „*Bylos teisme nagrinėjamos laikantis rungimosi principo. Kaltinimo ir gynybos šalys bylų nagrinėjimo teisme metu turi ly-*

⁴⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 95, 96, 179, 183, 191 ir 220 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 81 straipsniu įstatymo projekto aiškinamasis raštas.

⁵⁰ *Stungys K.* Specialių žinių samprata ir panaudojimo ypatumai // *Jurisprudencija*, 2004, Nr. 52(44), p. 81–91.

⁵¹ Europos kriminalistikos bendros erdvės 2020 vizijos įgyvendinimo Lietuvoje mokslinė koncepcija, 2016, p. 21.

gias teises teikti įrodymus, dalyvauti tiriant įrodymus, pateikti prašymus, ginčyti kitos šalies argumentus ir pareikšti savo nuomonę visais klausimais, kylančiais nagrinėjant bylą ir turinčiais reikšmės jos teisingam išsprendimui.“

Kasacinės instancijos teismas, aiškindamas rungimosi principą baudžiamajame procese, nurodo, kad: „Pažymėtina, kad, remiantis rungimosi principu, teismas atlieka teisingumo vykdymo, o ne kaltinimo funkciją.“⁵² „Bylų nagrinėjimas laikantis rungimosi principo reiškia, kad kaltinimo ir gynybos šalys bylų nagrinėjimo teisme metu turi lygias teises teikti įrodymus, dalyvauti tiriant įrodymus, pateikti prašymus, ginčyti kitos šalies argumentus ir pareikšti savo nuomonę visais klausimais, kylančiais nagrinėjant bylą ir turinčiais reikšmės ją teisingai išspręsti.“⁵³

Autorių nuomone, nuomonės pareiškimas „visais klausimais“ turėtų būti suprantamas ne kaip formali galimybė pareikšti nuomonę dėl specialisto išvados ar pateikti prašymą dėl duomenų, galinčių turėti įtakos specialisto išvadoms, bet kaip reali teismo pareiga imtis priemonių įvertinti šalių pareiškimus ir pateiktus įrodymus visais atvejais, kai teikiami duomenys susiję su objektų tyrimo dalyku. Manytina, kad tokiu atveju būtų užtikrinama ne tik anksčiau analizuota pareiga dėl baudžiamojo proceso operatyvumo, bet ir išsaugoma kaltinimo ir gynybos teisių pusiausvyra.

Visgi, autorių nuomone, kasacinėje praktikoje rungimosi principas aiškinamas kita linkme: „BPK 7 straipsnyje įtvirtintas rungimosi principas bylos nagrinėjimo teisme dalyviams suteikia teisę aktyviai dalyvauti teismo posėdyje tiriant įrodymus. Procesu dalyviai turi teisę siūlyti tirti kaip įrodymus ir tuos duomenis, kurie nėra nurodyti kaltinamajame akte. BPK nedraudžia naujų įrodymų pateikti ir bylos nagrinėjimo pirmosios ar apeliacinės instancijos teismo posėdžio metu, tačiau bylų nagrinėjantis teismas neprivalo tirti visų proceso dalyvių pateikiamų dokumentų. Antra vertus, BPK nuostatos neįpareigoja teismo tenkinti visų prašymų dėl naujų įrodymų ištyrimo. Rungimosi principas nėra pažeidžiamas, jei teismas netenkina prašymų tirti naujus įrodymus, kai, pavyzdžiui, 1) nėra tikimybės, jog patenkinus prašymą gali būti gauti reikšmingi teisingam bylos išsprendimui duomenys, 2) reikšmingoms bylos aplinkybėms patikimai nustatyti pakanka byloje ištirtų įrodymų ir nėra tikimybės, kad ištyrus naujus įrodymus galėtų būti daromos kitokios išvados dėl reikšmingų bylų faktų buvimo ar nebuvimo, 3) yra aišku, kad prašomi naujai tirti duomenys negalės būti pripažinti įrodymais dėl duomenų neatitikties BPK 20 straipsnyje numatytiems reikalavimams, 4) prašymo tenkinimas yra neįmanomas dėl negalimumo pakviesti į teismo posėdį prašomus apklausti asmenis, išreikalauti prašyme nurodomus dokumentus ir pan.

⁵² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. lapkričio 11 d. nutartis baudžiamojame byloje Nr. 2K-455/2014.

⁵³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2012 m. gegužės 29 d. nutartis baudžiamojame byloje Nr. 2K-302/2012.

*Pirmosios instancijos teismas 2013 m. lapkričio 15 d. teismo posėdyje nusprendęs, kad negalima kaip įrodymu remtis po kelerių metų nuo nagrinėjamų įvykių atsiradusiu dokumentu perdavimo–priėmimo aktu, kuris nebuvo paimtas ar pateiktas kartu su kitais įmonės dokumentais ir kurio turinys akivaizdžiai prieštarauja kitiems bylos duomenims, esminio BPK pažeidimo nepadarė.*⁵⁴

Iš to, kas nurodyta, išplaukia, kad rungimosi principo užtikrinimo baudžiamajame procese skiriant specialistą objektų tyrimui reglamentavimas pats savaime nėra ydingas, rungimosi principo užtikrinimą, autorių nuomone, galima laikyti teismo aktyvumo, teisės taikymo klausimu, nereikalaujant esminių reglamentavimo pakeitimų.

7. SPECIFINIAI SPECIALIŲ ŽINIŲ PANAUDOJIMO ATVEJAI BAUDŽIAMAJAME PROCESSE

Autorių nuomone, analizuojant specialisto ir eksperto žinių panaudojimą, derėtų atkreipti dėmesį į specifinius specialių žinių panaudojimo atvejus, o būtent:

- į specialių žinių panaudojimą nustatant baudžiamojo proceso dalyvių pažeidžiamumą Europos Komisijos 2013 m. lapkričio 27 d. Rekomendacijos dėl procesinių garantijų pažeidžiamiems asmenims, įtariamiesiems ar kaltinamiems baudžiamosiose bylose (2013/C 378/02), prasme;

- bei specialių žinių panaudojimo atvejai, kuomet specialisto išvados ar ekspertizės akto išvadų formuluotės *expressis verbis* atitinka BK normų dispozicijas.

Pirmiausia pažymėtina, kad pažeidžiamų baudžiamojo proceso dalyvių statusą bei sampratą itin plačiai nagrinėjo ir nagrinėja prof. dr. Jolanta Zajančauskienė⁵⁵

⁵⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. sausio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-45-507/2015.

⁵⁵ *Zajančauskienė J.* Asmens, turinčio negalią, teisė gintis padedant gynėjui // *Societal Innovations for Global Growth: Research Papers*, 2012, 1(1); *Zajančauskienė J.* Prozessuale Handlungsfähigkeit eines Verdächtigen (Beschuldigten) [Procedural Capacity of a Suspected (Accused) Person] // *Jurisprudence-Jurisprudencija*, 2010, 4(122), p. 245–259; *Zajančauskienė J.* Speciali pažeidžiamųjų įtariamųjų ar kaltinamųjų apsauga // *Prapiestis J. et al.* Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai. Vilnius: Registrų centras, 2014; *Zajančauskienė J.* Fiziniai ar psichikos trūkumai (sutrikimai): procesinė teisinė samprata ir reikšmė, realizuojant asmens teisę į gynybą“ // *Ancelis P. et al.* Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai. Vilnius: Industrus, 2009; *Zajančauskienė J.* Speciali pažeidžiamųjų įtariamųjų ar kaltinamųjų apsauga // *Prapiestis J. et al.* Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai. Vilnius: Registrų centras, 2014; *Kanapeckaitė J.* Baudžiamasis procesas dėl nusikalstamų veikų, kuriomis įtariamieji (kaltinami) asmenys su fiziniais ar psichikos trūkumais (sutrikimais). Daktaro disertacija, Mykolo Riomerio universitetas, 2004, 01 S; *Kanapeckaitė J.* Būtinasis gynėjo dalyvavimas ikiteisminio tyrimo metu – įtariamųjų, turinčių fizinį arba psichikos trūkumų (sutrikimų), teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo procesinė garantija // *Jurisprudencija*, 2003, Nr. 47(39); *Kanapeckaitė J.* Galimybė atlikti proceso veiksmus su asmenimis, turinčiais psichikos trūkumų (sutrikimų), ir

(merg. Kanapeckaitė), todėl pati sąvoka šiame darbe neanalizuojama.

Europos Komisijos 2013 m. lapkričio 27 d. Rekomendacijos dėl procesinių garantijų pažeidžiamiesiems asmenims, įtariamiems ar kaltinamiems baudžiamosiose bylose (2013/C 378/02), preambulės 6 punkte nurodoma, kad: „*labai svarbu, kad įtariamojo ar kaltinamojo baudžiamajame bylose pažeidžiamumas būtų skubiai nustatytas ir pripažintas. Šiuo tikslu policijos pareigūnai ar kitų teisėsaugos ar teisminių institucijų pareigūnai turėtų atlikti pirminį vertinimą. Kompetentingoms institucijoms taip pat turėtų būti suteikta galimybė prašyti nepriklausomo eksperto įvertinti pažeidžiamumo laipsnį, pažeidžiamo asmens reikmes ir bet kokių priemonių, kurių imtasi ar ketinama imtis to asmens atžvilgiu, tinkamumą;*“ 4 straipsnis: „*Pažeidžiami asmenys turi būti skubiai nustatyti ir pripažinti. Valstybės narės turėtų užtikrinti, kad visos kompetentingos institucijos galėtų prašyti nepriklausomo eksperto atlikti sveikatos patikrinimą, kad būtų nustatyta, ar asmuo yra pažeidžiamas, koks jo pažeidžiamumo laipsnis ir specifinės reikmės. Ekspertas gali pateikti pagrįstą nuomonę dėl priemonių, kurių imtasi ar ketinama imtis to asmens atžvilgiu, tinkamumo.*“⁵⁶

Kaip ne kartą minėta, ES teisė nesiskirsto specialiųjų žinių subjektų į specialistus ir ekspertus. Autorių nuomone, BPK turėtų numatyti specialų reguliavimą specialiųjų žinių panaudojimo aspektu, įtariamojo, kaltinamojo pažeidžiamumui nustatyti. Pažymėtina, kad rekomendacija kuo skubiau nustatyti pažeidžiamumą lemia ir kaltinamojo, įtariamojo apsaugą nuo galimai netinkamų ikiteisminio tyrimo subjekto veiksmų, pasinaudojant asmens, traukiamo baudžiamajon atsakomybėn, pažeidžiamumu.

Probleminių situacijų, *inter alia*, kyla dėl specialiųjų žinių panaudojimo aktų išvadų formuluočių, kuomet jos *expressis verbis* atitinka BK normų dispozicijas. Kyla klausimas, kokia yra tokių išvadų įrodomoji galia baudžiamajame procese, ar tinkamai klausimai suformuluoti specialiųjų žinių subjektui. Autorių nuomone, probleminis aspektas yra inicijuojant specialiųjų žinių panaudojimą baudžiamosiose bylose, susijusiose su BK 222, 223 straipsnių taikymu.

Manytina, jog ekspertizės atveju ši problema neturėtų lemti kokių nors žymesnių traukiamo baudžiamajon atsakomybėn asmens teisių pažeidimų, kadangi jis laiku informuojamas ir turi minėtas teises esant teisminei kontrolei. Tuo tarpu ikiteisminio tyrimo metu skiriant objektų tyrimą ir surašant specialisto išvadą, kurią traukiamas

gautų duomenų įrodomoji reikšmė // Jurisprudencija, 2005, Nr. 77(69); Kanapeckaitė J. Įtariamųjų (kaltinamųjų) fiziniai arba psichiniai trūkumai bei jų reikšmė įgyvendinant teisę į gynybą // Jurisprudencija, 2003, Nr. 38(30); Kanapeckaitė J. Įtariamųjų psichikos trūkumų (sutrikimų) atskleidimas ir nustatymas // Jurisprudencija, 2005, Nr. 75(67).

⁵⁶ Europos Komisijos rekomendacija 2013 m. lapkričio 27 d. dėl procesinių garantijų pažeidžiamiesiems asmenims, įtariamiems ar kaltinamiems baudžiamosiose bylose (2013/C 378/02).

baudžiamojon atsakomybèn asmuo pamato *de facto* tik pasibaigus ikiteisminiam tyrimui, *inter alia*, kaltinamajame akte, autorių nuomone, yra nederama.

BK 222 straipsnio 1 dalyje (Apgaulingas apskaitos tvarkymas) nurodoma, kad: „*Tas, kas apgaulingai tvarkė teisės aktų reikalaujamą buhalterinę apskaitą arba paslėpė, sunaikino ar sugadino apskaitos dokumentus, jeigu dėl to negalima visiškai ar iš dalies nustatyti asmens veiklos, jo turto, nuosavo kapitalo ar įsipareigojimų dydžio ar struktūros*“; BK 223 straipsnyje (Aplaidus apskaitos tvarkymas) nurodoma, kad: „*Tas, kas privalėjo tvarkyti, bet netvarkė teisės aktų reikalaujamos buhalterinės apskaitos arba aplaidžiai tvarkė teisės aktų reikalaujamą buhalterinę apskaitą, arba įstatymų nustatytą laiką nesaugojo buhalterinės apskaitos dokumentų, jeigu dėl to negalima visiškai ar iš dalies nustatyti asmens veiklos, jo turto, nuosavo kapitalo ar įsipareigojimų dydžio ar struktūros*.“

Pirmiausia pažymėtina, kad tiek teisinis reguliavimas, tiek mokslinė doktrina⁵⁷ vienareikšmiškai rodo, kad specialistas (ekspertas) negali teikti teisinių išvadų, spręsti kvalifikavimo teisinius klausimus baudžiamojame byloje. Specialistas procese veikia išimtinai kaip specialiųjų žinių šaltinis, ikiteisminio tyrimo subjektams, teismui vertinant (apdorojant) baudžiamojame byloje gautus duomenis. Tai *a priori* rodo, kad specialiųjų žinių subjektai negali teikti išvadų, kurių formuluotės *expressis verbis* atitiktų kokios BK normos dispoziciją (sudėties požymį).

Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos prie Vidaus reikalų ministerijos direktoriaus 2010 m. rugpjūčio 12 d. įsakymu Nr. V-73 patvirtintų Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos specialistų atliekamų ūkinės finansinės veiklos tyrimų nuostatų 3 punkte nurodoma (toliau – Nuostatai): „<...> *Duomenų procesinis įrodomasis vertinimas, kaltės ar kitų nusikalstamos veikos sudėties elementų nustatymas, veiksmų kvalifikavimas ir teisinės atsakomybės rūšies nustatymas nepriklauso specialistų kompetencijai*.“ Iš esmės tapatus draudimas nurodomas ir Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro rekomendacijos dėl užduočių specialistams ir ekspertams skyrimo 7.1 punkte: „<...> *Duomenų procesinis įrodomasis vertinimas, kaltės ar kitų nusikalstamos veikos sudėties elementų nustatymas, veiksmų kvalifikavimas ir teisinės atsakomybės rūšies nustatymas nepriklauso nei specialistų, nei ekspertų kompetencijai*.“

Nuostatų 5.2 punkte vienareikšmiškai nurodoma, kad: „*Specialistas privalo: 5.1. tyrimą atlikti bei specialisto išvadą ar paaiškinimus pateikti vadovaudamasis Lietuvos Respublikos įstatymais, kitais teisės aktais bei šių nuostatų reikalavimais; 5.2. atlikti*

⁵⁷ Juodkaitė-Granskienė G. Dar kartą apie teismo eksperto kompetenciją // Baudžiamasis procesas: teisingumo garantas ar kliūtis? Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2014; Kurapka V. E., Matulienė S., Bilevičiūtė E., Juškevičiūtė J., Dereškevičius E., Kurapka K. Specialiųjų žinių taikymo tiriant nusikaltimus mokslinė koncepcija ir jos įgyvendinimo mechanizmas. Mokslo studija. Mykolo Romerio universitetas, 2012.

išsamų ir nešališką tyrimą užduotyje nurodytais klausimais.“

Taigi, tiek specialistas teikdamas išvadą, tiek ekspertas teikdamas ekspertizės aktą pateikia išvadas ne dėl konkrečios baudžiamosios bylos (galimai nusikalstamos situacijos), bet išimtinai dėl duomenų, šiuo atveju – buhalterinių dokumentų, kurie yra pateikiami specialių žinių subjektui, todėl specialių žinių aktų išvadų formuluotės, *expressis verbis* atspindinčios BK normos dispoziciją, laikytinos ydingomis. Atsižvelgiant į objektų tyrimo skyrimo tvarką, autorių nuomone, specialisto išvadų formuluotės, *expressis verbis* atspindinčios BK normos dispoziciją, visais atvejais pažeidžia traukiamo baudžiamojon atsakomybėn asmens teises, kadangi jis neturi galimybės ginčyti tokių išvadų, o teismui bei kaltinimui tokios formuluotės suteikia galimybę manipuliuoti specialisto išvadų tekstu, neva įrodančiu nagrinėjamu atveju BK 222, 223 straipsniuose numatytų padarinių kilimą.

IŠVADOS

1. Teismo ekspertizės reglamentavimas Lietuvos Respublikos baudžiamajame procese, atsižvelgiant į Europos Sąjungos standartus, yra tinkamas, aiškus ir pakankamas. Tuo tarpu, vertinant nacionaliniuose teisės aktuose įtvirtintą reglamentavimą ir susiformavusią praktiką, matyti, kad ekspertizė ir objekto tyrimas, atliekamas specialisto, tampa lygiaverčiai, yra atliekami tų pačių specialių žinių turinčių teismo ekspertų, turi iš esmės vienodą įrodomąją galią nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme. Objektų tyrimas, skiriamas ikiteisminio tyrimo pareigūnų, yra iš esmės vienintelė jiems prieinama priemonė panaudoti specialias žinias, taigi logiška, kad, siekiant surinkti pakankamai duomenų įtarimui ar kaltinimui pagrįsti, tokių objektų tyrimų ikiteisminio tyrimo metu skiriama kur kas daugiau nei ekspertizių. Be to, objekto tyrimo skyrimas specialistui yra greitesnė ir paprastesnė procedūra, padedanti užtikrinti operatyvumo principo įgyvendinimą. Tuo tarpu teismo ekspertizė, skiriama bylos nagrinėjimo metu, kai iš esmės visi reikšmingi duomenys, susiję su nusikalstamos veikos padarymu, jau surinkti, yra labiau skirta teismo poreikiams tenkinti, siekiant išsiaiškinti objektyvią tiesą byloje. Skirtingas specialių žinių subjektų statusas Baudžiamojo proceso kodekse iš esmės grindžiamas skirtingomis sąvokomis ir formaliu reikalavimu, buvimu ekspertų sąrašė arba ne, bei skiriančiuoju subjektu. Vis dėlto, kaip minėta, specialių žinių subjektų atskyrimo problematika nedaro įtakos Lietuvos Respublikos teisės aktų atitikčiai Europos Sąjungos reikalavimams, kadangi nurodytas skirstymas nebūdingas regioniniam Europos Sąjungos ir tarptautiniam reglamentavimui.
2. Kitas probleminis aspektas, kad atsisakant Baudžiamojo proceso įstatyme reglamentuotos vienos ar kitos specialių žinių panaudojimo formos, pvz., panaikinant

specialistui teisę teikti išvadas bei paaiškinimus dėl išvadų, galimai nebūtų užtikrintas baudžiamojo proceso operatyvumo įgyvendinimas.

3. Autorių nuomone, specialisto ir eksperto, kaip specialių žinių subjektų, atskyrimas baudžiamajame procese nedarytų didesnės įtakos rungtyniškumo principui baudžiamajame procese, jei dėl jau atliktų objektų tyrimo gynybai būtų suteikta galimybė pateikti papildomus duomenis ir dėl jų būtų atliekamas papildomas objekto tyrimas, kaip pirminio papildymas ar koregavimas, atsižvelgiant į naujai pateiktus duomenis.
4. Atsižvelgiant į dabartines technologines galimybes dėl baudžiamojo proceso skaitmenizavimo, specialisto figūra baudžiamajame procese nėra perteklinė. Objektų tyrimo, kurį atlieka specialistas, paskyrimo tvarka, lyginant su ekspertizės paskyrimu, baudžiamojo proceso operatyvumo aspektu užtikrina spartesnę nusikalstamų veikų tyrimą.

LITERATŪRA

Specialioji literatūra

1. *Bučiušas G., Gruodytė E.* Ikiteisminis tyrimas: procesiniai, kriminalistiniai ir praktiniai aspektai. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2009.
2. *Burda R., Juškevičiūtė J.* Specialiųjų žinių naudojimo formų Lietuvos baudžiamajame procese optimizavimas // *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 11(89), p. 19–26.
3. *Gušauskienė M., Belevičius L.* Ar visada specialiųjų žinių panaudojimo baudžiamojoje byloje rezultatai laikytini patikimu įrodymų šaltiniu? // *Teisės apžvalga Law review* No. 2, 2016, 14, p. 327–342.
4. *Juodkaitė G.* Teismo ekspertizės reglamentavimo dabartis ir perspektyvos // *Teisė*, 2000, 35.
5. *Juodkaitė G.* Teismo ekspertizės samprata ir kompetencija // *Jurisprudencija*, 1999, Nr. 11(3), p. 97–100.
6. *Juodkaitė-Granskienė G. et al.* Lietuvos Respublikos teisės ir praktikos atitikimas teismo eksperto veiklos tarptautinį reglamentavimą. Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika XI. Recenzuojamų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius, 2015, p. 37–49.
7. *Juodkaitė G.* Mokslinių įrodymų panaudojimas užsienio šalių ir Lietuvos baudžiamajame procese // *Teisė*, 1997.
8. *Juškevičiūtė J.* Specialisto veiklos reglamentavimas Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse // *Jurisprudencija*, 2005, 75(67).

9. *Kurapka E. V., Matulienė S., Bilevičiūtė E., Juškevičiūtė J., Dereškevičius E., Kurapka K.* Specialių žinių taikymo nusikaltimų tyrime mokslinė koncepcija ir jos realizavimo mechanizmas. Mykolo Romerio universitetas, 2012.
10. *Kurapka V. E., Matulienė S.* Problems of application of special knowledge in investigation of crimes and administrative offences in Lithuania // *Jurisprudencija*, 2012, Nr. 19(1), p. 351–368.
11. *Paužaitė-Kulvinskienė J., Juodkaitė-Granskienė G., Pajaujis V.* Teismo eksperto pareigos, atsakomybė ir iš jos kylančios sankcijos. Lietuvos kontekstas ir Europos perspektyva // *Teisės apžvalga, Law review*, 2016, No. 2(14), p. 306–326. Prieiga per internetą:
12. https://eltalpykla.vdu.lt/bitstream/handle/1/32448/ISSN2029-4239_2016_N_2_14_PG_306-326.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
13. *Rinkevičius J.* Specialiųjų žinių samprata ir teismo ekspertų kompetencija // *Teisė*, 2000, t. 37. Prieiga per internetą: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-001:J.04~2000~1367185462105/DS.002.0.01.ARTIC>.
14. *Rinkevičius J., Juodkaitė-Granskienė G.* Apie galimus ekspertizės reglamentavimo būdus // *Jurisprudencija*, 2000, Nr. 18(10), p. 29–34.
15. *Stungys K.* Specialių žinių samprata ir panaudojimo ypatumai // *Jurisprudencija*, 2004, Nr. 52(44), p. 81–91.
16. *Kurapka V. E., Matulienė S., Bilevičiūtė E.* Mokslo darbai „Socialinės inovacijos globaliai plėtrai“ A skyrius *Teisingumas, saugumas ir žmogaus teisės*, 2012, 1(1), p. 4–6.
17. *Волчетская Т. С.* Основы судебной экспертологии. Учебное пособие. Калининград: Изд-во Калининградского гос. университета, 2004.
18. *Radzevičius E.* Specialių žinių panaudojimas tiriant nusikalstamus darbų saugos taisyklių reikalavimų pažeidimus: teorija ir praktika Lietuvoje. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslia, teisė (01 S). Vilnius: MRU, 2006.
19. *Эксархопуло А. А.* Специальные познания и их применение а исследовании материалов уголовного дела. СПб: Издательский дом, 2005.
20. *Juškevičiūtė J.* Specialių žinių panaudojimas tiriant nusikaltimus: būklė ir perspektyvos. Daktaro disertacija. Vilnius: Lietuvos teisės akademija. 1998.

Nacionaliniai ir tarptautiniai teisės aktai, rekomendacijos

21. 2014 m. gruodžio 12 d. Europos Komisijos teisingumo efektyvumui stiprinti (CEPEJ) Rekomendacijos dėl teismo eksperto vaidmens procese Europos Sąjungos valstybėse narėse Nr. CEPEJ(2014)14.
22. Rekomendacijos dėl gerosios praktikos civilinės teisės ekspertizės srityje Europos

- Sąjungoje. Prieiga per internetą: <<http://gb.experts-institute.eu/-The-guide-to-good-practices-in-.html>>.
23. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341, 2002, Nr. 46-0.
 24. Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 112-4969.
 25. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. V–XI dalys (221–461 straipsniai). Vilnius. Teisinės informacijos centras, 2003.
 26. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003 m. sausio 18 d. įsakymu Nr. I-14 patvirtintos Rekomendacijos dėl užduočių specialistams ir ekspertams skyrimo.
 27. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2007 m. rugsėjo 4 d. įsakymu Nr. 1R-327 patvirtinti Ekspertizių (tyrimų) atlikimo Lietuvos teismo ekspertizės centre nuostatai.
 28. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2003 m. rugpjūčio 18 d. įsakymu Nr. V-499 patvirtinti Teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizių darymo valstybinėje teismo psichiatrijos tarnyboje prie Sveikatos apsaugos ministerijos nuostatai.
 29. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2014 m. vasario 11 d. įsakymu Nr. 1R-34 patvirtinti Teismo ekspertų veiklos koordinavimo tarybos nuostatai ir Teismo ekspertų veiklos koordinavimo tarybos sudėtis.
 30. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2014 m. kovo 4 d. įsakymu Nr. 1R-54 patvirtintas Teismo ekspertų veiklos koordinavimo tarybos darbo reglamentas.
 31. Teismo ekspertų veiklos koordinavimo tarybos 2014 m. vasario 24 d. sprendimu patvirtintas Teismo ekspertų profesinės veiklos kodeksas.
 32. Teismo ekspertų veiklos koordinavimo tarybos 2016 m. gegužės 18 d. posėdyje patvirtintas Efektyvaus teismo ekspertizių atlikimo organizavimo veiksmų planas.
 33. Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamento 2009 m. lapkričio 11 d. išvada Nr. XIP-1378 „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 3¹ straipsniu ir 18, 21, 38, 55, 64, 78, 81, 82, 89, 102, 112, 121, 125, 134, 135, 136, 137, 142, 151, 157, 178, 181, 208, 209, 210, 211, 212, 342, 348, 389, 418, 440 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto“.
 34. 2006 m. rugsėjo 28 d. Baudžiamojo proceso kodekso 208 ir 209 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto lyginamasis variantas.
 35. 2006 m. rugsėjo 28 d. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 208 ir 209 straipsnių pakeitimo projekto aiškinamasis raštas
 36. Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamento 2006-10-16 išvada

- Nr. XP-1699 „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 208 ir 209 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto“.
37. 2009 m. lapkričio 9 d. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 3¹ straipsniu ir 18, 21, 38, 55, 64, 78, 81, 82, 89, 102, 112, 121, 125, 134, 135, 136, 137, 142, 151, 157, 178, 181, 208, 209, 210, 211, 212, 342, 348, 389, 418, 440 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas. Projekto lyginamasis variantas.
 38. Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto 2010 m. birželio 6 d. Pagrindinio komiteto išvados dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 3¹ straipsniu ir 18, 21, 38, 55, 64, 78, 81, 82, 89, 102, 112, 121, 125, 134, 135, 136, 137, 142, 151, 157, 178, 181, 208, 209, 210, 211, 212, 342, 348, 389, 418, 440 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto (XIP-1378).
 39. 2016 m. lapkričio 17 d. Valstybinio audito ataskaita „Teismo ekspertizių atlikimo organizavimas“ Nr. VA-P-40-3-2.
 40. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 8-1 straipsniu ir 95, 96, 179, 183, 191, 220 straipsnių pakeitimo įstatymas.
 41. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 95, 96, 179, 183, 191 ir 220 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 81 straipsniu įstatymo projekto aiškinamasis raštas.

SUFFICIENCY OF REGULATION OF LEGAL EXPERTISE AND INVESTIGATION OF SUBJECTS IN THE CRIMINAL PROCEEDINGS IN LITHUANIA, IN ACCORDANCE WITH THE EUROPEAN UNION STANDARDS

Summary

Code of Criminal Procedure of the Republic of Lithuania consolidates two forms of use of special knowledge in a national criminal proceeding, the results of which (examination act and specialist's conclusion) have similar status in the process, are essentially equivalent in assessing evidence as provided in Article 20, paragraph 5, of the Code of Criminal Procedure, meaning that findings provided by either specialist's conclusion or examination act, that comply with the requirements of the law mentioned above, are admitted as evidence and are being evaluated according to the same rules as all the other kind of evidence. Therefore, examination act and specialist's conclusion became unified. In state forensic institutions these expert investigations are carried out using the uniform procedures for conducting investigations, administrative control and results, using the same intellectual, material costs, despite the fact that examination act is, theoretically, considered as a more complicated investigation, which can be only be appointed by the court and carried out by an expert. Because of the fact that expertise and object research are becoming equivalent and are being carried out by the court experts with the same special knowledge, it is possible that object research will be chosen more often while the procedure of appointment is simpler than the one regarding appointment of expertise.

This research provides an analysis of the sufficiency of the regulation of forensic examination and investigation of objects in accordance with the European Union standards, as well as the adequacy of the regulatory framework for forensic examination and investigation of objects; expediency of separation of expert and specialist in criminal proceedings.

The article also discusses the influence of the separation problem of the specialist and expert on the guarantees of the person liable to prosecution, emphasizes the importance of the implementation of the principle of the adversarial process, as well as analyzes the specific cases of the use of special knowledge in criminal proceedings.